

Dragana Antonijević

Legende o krađi organa: moralna dilema savremenog društva*

Apstrakt: Legende i glasine o krađi organa postale su poznate od početka 80-ih godina XX veka, s prvim zastrašujućim izveštajima koji su stigli iz zemalja "Trećeg sveta". Žrtve su bili nemoćni i siromašni, uglavnom deca. Početkom 90-ih godina slične legende su se pojavile i u visokorazvijenim industrijskim zemljama Evrope i SAD. Za razliku od glasina, ovo su bili razvijeni, strukturirani narativi sa specifičnim sadržajem – legende o krađi bubrega čije žrtve ostaju u životu. Internet komunikacija i mediji doprineli su globalnom širenju i popularnosti ovih priča. Legende su se pojavile i u Srbiji tokom leta 2007. godine. U ovom radu biće analizirani tipovi ovih legendi, predložena šema njihove transformacije i značenje kroz formalno-semantičku interpretaciju.

Ključne reči: legende o krađi organa, kognitivna i moralna dilema, problem transplantacije i donacije organa, kadaverska donacija

Poreklo legendi o krađi organa

Glasine i legende o krađi ljudskih organa raširile su se u zemljama zapadne Evrope i SAD tokom 90-ih godina XX veka. Njihov sadržaj se, uglavnom, odnosi na verovanje da postoje kriminalne organizacije, koje čine lekari i drugo medicinsko osoblje, brokeri ljudskih organa i policija koji kidnapuju siromašne i/ili usamljene ljude i decu da bi im nasilno uklonili delove tela potrebnih za transplantaciju. Učestala prepričavanja ovih glasina u novinskim člancima, TV reportažama, dokumentarnim filmovima, Internet sajtovima i forumima, mejl porukama itd, pobudile su pažnju javnosti, a posebno različitih nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava, antropologa i folklorista koji su krenuli putem tih glasina da otkriju poreklo, funkciju i istinitost ovih priča.

U smislu svog neposrednog sadržaja, ove legende su savremene priče, uplašeni odjeci medicinskog progressa u transplantaciji ljudskih organa

* Ovaj tekst je rezultat rada na projektu "Antropologija u 20. veku: teorijski i metodološki dometi" Ministarstva za nauku Republike Srbije (ev. br. 147037).

započetih 50-ih godina XX veka, koje su dobile na zamahu od 1983. godine kada je otkriven imunosupresor ciklosporin, lek koji je omogućio pacijentima da njihova tela ne odbace presađeni organ. Medicinski i biotehnološki napredak, koji je vodio sve uspešnijim hirurškim intervencijama i sve boljem oporavku pacijenata, po verovanju mnogih je bio prebrz i previše futuristički za svest prosečnog čoveka. Strah, neznanje i nerazumevanje komplikovanog sveta savremenih medicinskih otkrića, kao i nepoverenje u etičnost njihove primene, po mišljenju antropologa i folklorista, osnovni su razlozi nastanka glasina i legendi o krađi organa.

Međutim, sama tema je starija od legendi čija je proliferacija zabeležena krajem milenijuma. Čudna i nerazumljiva medicinska otkrića, kao i lik "ludog naučnika" koji pokušava da stekne besmrtnost eksperimentisanjem na ljudima, tematski su razrađeni još u XIX veku kroz dela poput *Frankeštajna* Meri Šeli (1817), *Dr. Džekila i mister Hajda* Roberta Luisa Stivensona (1885), *Ostrva doktora Moroa* H. G. Velsa (1896) itd. U skorije vreme uglavnom se navode dela popularne kulture, a pre svega pod-žanr medicinskog horora koji je u formi romana, novela, trilera i TV serija razvio temu o "zloj nauci", elaborirajući ideju mnogo pre njene obrade u savremenim urbanim legendama. Najpoznatiji je film Majkla Kričtona *Koma* iz 1978. godine, snimljen prema romanu Robina Kuka, s Majklom Dagalasom u glavnoj ulozi lekara koji pacijente namerno drži u stanju produžene kome da bi mogao od njih da uzima organe potrebne za transplantaciju. Sličnu temu je 1972. godine obradio francuski film *Traitement du choc* Alena Žesua, s Alenom Delonom u ulozi lekara koji svoje pacijente podmlađuje koristeći se ukradenom krvlju i organima ilegalnih imigranata. Poznata je epizoda popularne TV serije *Zakon i red (Law and Order)* o krađi bubrega nazvana *Sonata za solo organ* iz 1991. godine, potom epizoda TV serije *Dosije X* iz 1996. o otkriću kladionice ljudskim organima u kineskoj četvrti San Franciska, kao i roman Gordona Tomasa *Lovci na organe* iz 1995. godine koji započinje autorovom tvrdnjom da je reč o delu nastalom na osnovu istinitih podataka. Neki dokumentarni filmovi na temu krađe organa, prikazani na festivalima i TV stanicama širom zapadne Evrope sredinom 90-ih, dobili su nagrade i veliki publicitet u javnosti, uprkos demantijima i tvrdnjama da su priče lažne ili u najmanju ruku neproverene. U krugovima folklorista, među prvima koji je zvanično objavio svoje saznanje o postojanju takve urbane legende bio je Jan Harold Brunvand, u knjizi *Dečiji voz i druge legende* iz 1993. godine. S masovnom upotrebom Interneta, priče o krađi organa postale su globalno popularne i raširene, o čemu svedoče sajtovi gde se mogu naći urbane legende i komentari učesnika foruma – među takvima je najpoznatiji sajt Barbare i Dejvida Mikelsona *Urban Legends Reference Pages* na www.snoopes.com/horrors (Campion-Vincent 1997, Radford 1999, Donovan 2002).

Šta je to što ove priče čini ujedno i zastrašujućim i popularnim, zbog čega se svrstavaju u horor i krimi legende? Za mnoge ljude je i sama pomisao o

presadivanju organa čudna, nepojamna i neprihvatljiva s kognitivnog, moralnog i religijskog stanovišta. Tehnologija transplantacije organa prevazilazi granice realnog i nerealnog, faktičkog i fiktivnog, sebe i drugih, otvara pitanje tela kao neponovljivog ličnog identiteta s jedne strane, i komodifikovanog objekta s druge strane. Da li je jednako moralno prodavati delove svoga tela kao i svaki drugi predmet? Štaviše, ove priče ukazuju na osetljiv i ambivalentan kulturološki aspekt lekarske profesije: one otkrivaju naličje široko prihvaćenih stavova o medicini kao benevolentnoj nauci čiji je osnovni cilj da pomaže ljudima, ukazujući na prisutan strah i nepoverenje u medicinska "čuda" koja pomeraju granice života i smrti. Da li za neke ljude produženje života, transplantacijom, ujedno znači smrt i sakaćenje drugih ljudi?

Da li je osoba kojoj je neki organ presađen ista ta osoba ili pomalo i neka druga?¹ Transplantacija menja naša vekovima i tradicijom usađena shvatanja o granicama ljudskog tela, narušava smisao svetosti, potpunosti i celovitosti tela mešanjem organa i telesnih izlučevina različitih osoba,² stvara anomaliju u kognitivnom pogledu budući da su granice tela izuzetno važne kao metafora u poimanju drugih simboličkih sistema koji postoje u ljudskoj kulturi. O odnosu čistog i opasnog, o važnosti spoljašnjih granica tela i straha od mešanja telesnih izlučevina iscrpno je pisala Meri Daglas (Daglas 1993).

Problem transplantacije pokreće niz etičkih pitanja čija rešenja i odgovori "kaskaju" za medicinskim progresom. Postoje li privilegovani pacijenti za transplantaciju ili su svi jednaki na listi čekanja? Da li su kriterijumi za izbor pacijenata kojima će biti izvršena renalna transplantacija univerzalni i objektivni, ili zavise od niza trenutnih okolnosti i subjektivne procene lekara? Jedan rani tekst iz 1971. godine sumirao je neke od najznačajnijih problema u medicinskoj, birokratskoj i tehnološkoj organizaciji u transplantaciji bubrega, iz kojeg se može videti da mnogi aspekti tih problema ni do danas nisu rešeni na adekvatan način (Simmons R. G., Simmons R. L. 1971).

O problematičnosti same ideje svedoči veliki procenat odbijenih zahteva, upućenih rodbini pacijenata u stanju moždane smrti, da odobre doniranje njihovih organa za transplantaciju i time, praktično, dozvole eutanaziju, odnosno, isključivanje s aparata koji ih održavaju u vegetativnom stanju. Da li su osobe u

¹ Mada najmanje istražen i sporan većini naučnika, najzanimljiviji rezultat transplantacije predstavlja navodna promena karaktera i navika kod pacijenata kojima je izvršena transplantacija srca, a koja se pripisuje postojanju još nedokazane "ćelijske memorije". O aspektu osetljivih moralno-emotivnih odnosa između rodbine donatora srca i primaoca govori i film *21 gram* režisera Alejandra Inarritua.

² Crnohumornu ilustraciju posledica mešanja organa različitih osoba predstavlja lucidan, mada vrlo životan komentar naših sugrađana povodom glasila o jednom takvom događaju (krađi organa) od izvesne osobe V. T. koja je bila narkoman: *Kuku, jadani onaj kome ugrade Vasine organe, ima odma' da umre od predoziranja!* (izvor podatka: Ljiljana Gavrilović).

stanju moždane smrti mrtve ili ne? Njihovo srce još uvek kuca, ali oni su, nepobitno, "živi mrtvaci" jer ne postoji put ka njihovom oporavku. Pa ipak, teško je prihvatiti ideju koja protivreči našim čulima i moralnim shvatanjima da je toplo telo koje još uvek diše – kadaver! Odbijanje da se daruju organi rođaka u stanju kome, svedoči o nepopularnosti ideje o transplantaciji organa, iako je takva *kadaverska donacija* u nekim zemljama zakonom regulisana te onogućava povećan broj uspešnih hirurških intervencija u presađivanju organa³. Kada se tome doda dimenzija krađe, tj. nasilnog odstranjivanja bubrega, rožnjače, jetre, srca, krvnog tkiva, kosti ili nekog drugog dela tela, stvar postaje još dramatičnija i uistinu zastrašujuća za veliku većinu ljudi, sklonih da u takve priče veruju. No, pitanju istinitosti ovih legendi vratićemo se kasnije, jer je to, očigledno, postala glavna tema istraživanja naučnika, brojnih vladinih i nevladinih organizacija i medija.

Početke ovih glasina moguće je datirati sredinom 80-ih godina, a mesto njihovog prvog pojavljivanja locirati u Brazil i, načelno, Južnu i Srednju Ameriku. Izgleda da je već tada došlo do preklapanja dve vrste priča. Jedne su govorile o zloupotrebi beba i male dece kroz međunarodne agencije za usvajanje koja, umesto da završe kod bogatih budućih staratelja u SAD, bivaju iskorišćene kao izvor za "berbu" organa za transplantaciju. Druge priče su pominjale kidnapovanje siromašne dece s ulica brazilskih favela, čija su tela kasnije nađena izmrcvarena i iskasapljena s očiglednom namerom da im budu odstranjeni izvesni organi. Govorkalo se o velikim plavim ili žutim kombijima koje voze Amerikanci i koji krstare sirotinjskim četvrtima u potrazi za žrtvama – uličnom decom. Žrtve bi na brzinu i vešto bile ubodene i uvučene u zadnji deo kombija - prerušenu mini hiruršku ambulantu, da bi kasnije njihova tela bila pronađena bačena pored puta bez različitih delova. Slični zastrašujući izveštaji počeli su da stižu i iz drugih zemalja Latinske Amerike, mnogi od njih praćeni optužbama na račun diktatorskih režima u čijim su zatvorima nestajali ljudi i deca, navodno, u svrhu nasilnog uklanjanja organa potrebnih za presađivanje.

Nedugo potom, mogle su se konstatovati globalne razmere priča, jer su se slične glasine javile u južnoj Africi, Indiji, Pakistanu, Kini, Turskoj, a s padom Berlinskog zida i u zemljama bivšeg komunističkog bloka. Mnoge od ovih glasina ukazivale su na specifičnosti zemalja iz kojih su poticale, npr. u Južnoafričkoj Republici reč je bila o isisavanju krvi i odstranjivanju organa za potrebe mu-

³ U svetu postoji više različitih modela organizacije *kadaverske donacije*, a među najuspešnijim se smatra model razrađen u Španiji koji podrazumeva uzimanje organa i bez dozvole rodbine. Po nekim saznanjima, Srbija je na poslednjem mestu u Evropi po broju transplantacija sa kadavera, odnosno od osoba kod kojih je nastupila moždana smrt. Razlog je slaba zainteresovanost građana za zaveštavanje organa, iako je takva akcija u našoj zemlji započela pre četiri godine, kao i loša organizacija i zakonska regulativa (izvor: www.b92.net/info/emisije, 9. april 2007. *Crno tržište ljudskih organa*, autorke Jelene Veljković).

ti, crne medicinske magije, ali isto tako i o posledicama aparthejda jer se govorilo da siromašni crnci nestaju da bi njihovi organi poslužili belim pacijentima. Kina je bila ozbiljno optužena da bez dozvole i pitanja uzima organe od zatvorenika osuđenih na smrt, dok se u Indiji razvila trgovina bubrežima da bi se platio miraz za neudate ćerke ili porodični dugovi. Zemlje istočne Evrope, pak, optužene su za prodaju delova tela siromašne i napuštene dece bogatim Arapima itd. (Scheper-Hughes 1996, 2000; Campion-Vincent 1997, Radford 1999). Ove različite teme kontaminirale su se u globalni huk o kriminalnim radnjama vezanim za kidnapovanja dece i sakaćenja tela siromašnih i nemoćnih iz zemalja "Trećeg sveta" za medicinske potrebe bogatih iz "Prvog sveta".

Do sredine 90-ih godina pojavila se i nova vrsta glasila o krađi bubrega, ali ovog puta u obrnutom smeru. Žrtve su najpre bili beli turisti u zemljama Trećeg sveta, da bi se do kraja milenijuma radnja premestila u velike gradove SAD i Zapadne Evrope.

Potruga za (ne)istinitošću legendi: prava ili lažna dilema?

Legende o krađi organa doživele su vrhunac popularnosti kada je nekoliko uticajnih organizacija dalo kredibilitet ovim glasinama rezultirajući, između ostalog, rezolucijom Evropskog parlamenta iz 1993. godine o zabrani trgovine organima za transplantaciju.⁴ Smatra se da je do formiranja ilegalnog tržišta delovima ljudskog tela došlo zbog hronične nestašice organa, pa se na tzv. crnoj pijaci organa i tkiva nudi i traži sve, a cene su različite u zavisnosti od tržišta s kojeg dolaze i od kvaliteta organa.⁵ Pored tzv. "bubrežne mafije" pojavio se i "transplantacioni turizam" koji, uz nov organ, nudi "paket aranžman" operacije i oporavka u nekom ekskluzivnom letovalištu. Internet je postao mesto najčešćeg oglašavanja u ovoj specifičnoj transakciji. Očajnih ljudi ima na obe strane: i onih koji bi platili ma koju cenu za organ koji im je neophodan da bi sebi produžili život, i onih kojima treba novac za neke druge neodložne potrebe, a najčešće za preživljavanje ili otplatu duga. Dobrovoljno i besplatno doniranje organa testamentarno za života, ili od najbližih rođaka, ili nepoznatih altruistički nastrojenih osoba je, pored kadaverske donacije, jedini oblik koji je moralno i zakonski prihvatljiv i koji nijedna zvanična religija ne obeshrabruje, ali takvi slučajevi su najređi. Komplexnost genskog usklađivanja organa donatora i primaoca, način i vreme ču-

⁴ Kasnije je bilo dosta kritika na račun ove rezolucije, budući da su mnogi tvrdili da je ona doneta na osnovu glasila i legendi, a ne čvrstih dokaza (Radford 1999:42).

⁵ Iako je ova vrsta ilegalne trgovine ljudskim telom i njegovim organima međunarodno zabranjena, smatra se da je reč o transnacionalno organizovanom kriminalu čije se stope profita, navodno, mogu porediti sa zaradama od trgovine narkoticima i naoružanjem (izvor: www.b92.net/info/emisije, 9. april 2007. *Crno tržište ljudskih organa*).

vanja koji su potrebni da bi organ ostao "svež", te operativni i postoperativni zahvat za obe strane, čine ovu transakciju izuzetno složenom i rizičnom.

U našoj zemlji ovaj problem do sada nije bio detaljnije razmatran, mada su mu bile posvećene neke emisije, poput *Crnog tržišta ljudskim organima* autorke Jelene Veljković na B92 iz aprila 2007. godine, knjige lekarka Ljiljane Tomašević, interniste KBC Zemun, *Trgovina ljudskim organima*, ili opširnog članka u NIN-u br.2900 iz 2006. godine pod nazivom *Trgovina "ljudskim mesom"*, kao i neka novinarska istraživanja o Internet ponudi i potražnji organa. Ipak, mišljenje lekara i policijskih službenika jeste da problem kod nas još uvek nije razvijen, barem ne u alarmantnoj meri: zvaničnih oblika tog visokotehnološkog kriminala nema, kao ni podnetih tužbi za ilegalnu prodaju organa, mada ima indicija da se u Srbiji njima trguje.⁶ S druge strane, broj izvršenih transplantacija prilično je nizak u odnosu na svetski prosek, između ostalog i zato što institucija dobrovoljnog doniranja organa nije razvijena ni masovno prihvaćena od našeg stanovništva.

Među najaktivnijim međunarodnim organizacijama za utvrđivanje tačnosti ovih priča i borbu protiv ilegalne krađe i trgovine organima sa *živih donatora* su *Organs Watch* i *Bellagio Task Force on Transplantation, Bodily Integrity, and International Traffic in Organs* čiji je važan član militantna antropološkinja Nensi Šeper-Hjuz, profesor antropologije na Berkliju, koja je nekoliko godina istraživala ovaj problem u Brazilu, Indiji i južnoj Africi. Po njenom mišljenju, putevi krađe i prodaje organa idu od siromašnih ka bogatima, od "obojenih" ka belima, od žena ka muškarcima, od dece ka odraslima, od Juga ka Severu, od "Trećeg" ka "Prvom svetu" (Scheper-Hughes 2000:193). Šeper-Hjuz je problem razmatrala sa socijalnog, etičkog i medicinskog stanovišta, uverena da su ove priče ne samo metaforički tačne, već doslovno istinite i stvarne. Nju nisu zanimala legende kao takve, već njihova verodostojnost i problem koji pokreće presađivanje i s njim povezana ilegalna trgovina ljudskim organima. Transplantacija je, po njenom mišljenju, rekonceptualizovala niz važnih kulturoloških i socijalnih pitanja, stoga Nensi Šeper-Hjuz, u skladu sa svojim zastupničkim stavom, smatra da je zadatak antropologije da se otvoreno suoči s ovom postmodernom dilemom o specifičnom "kraju tela" i aktivira se u radikalnoj borbi protiv komodifikacije ljudskih organa (ibid, 193, 197).

Premda je Nensi Šeper-Hjuz nesumnjivo najpoznatiji antropolog koja se angažovala u borbi protiv transplantacije i trgovine organima, i drugi su krenuli tragom ove provokativne teme, a među njima je i francuska folkloristkinja Veronika Kampion-Vensan. Mada njen osnovni stav nije bitno različit –

⁶ Nepostojanje posebnog odeljenja za suzbijanje visokotehnološkog kriminala u Srbiji je razlog kojim se objašnjava zbog čega ni policija, ni tužilaštvo ne idu tragom Internet-oglasa. Tako je i novinarsko istraživanje *Blica* i *Jutarnjeg lista* iz 2002. godine ostalo bez epiloga.

smatrajući da većina ovih priča ima kredibilnu osnovu - ona je pokušala da ode korak dalje i pruži izvesno funkcionalističko i folklorističko tumačenje ovih narativa (Campion-Vincent 1990, 1997, 2002).

Zanimljiva je polemika koja se razvila između ove dve naučnice, otkrivajući problematičnu stranu angažovane borbe protiv trgovine organima u Trećem svetu (Campion-Vincent i Scheper-Hughes 2001). Najvažnije zamerke koje je francuska folkloristkinja uputila američkoj naučnici tiču se, najpre, njenog propusta da na bilo koji način protumači same narative i osvrne se na njihovo prisustvo i razloge postojanja u industrijalizovanim zemljama "Prvog sveta". Kampion-Vensan je zamerila Šeper-Hjuz što se nije kritički osvrnula na slične slučajeve u sopstvenoj zemlji gde, takođe, sve rasno, etnički, polno i ekonomski marginalizovane osobe, sa slabim ili nikakvim socijalnim i zdravstvenim osiguranjem, mogu biti i jesu kandidati za prodaju ili krađu svojih organa. Zašto bi taj problem bio teži u Indiji i Brazilu nego u SAD, zapitala se Kampion-Vensan? Suština zamerke, dakle, nije išla u pravcu sumnji u istinitost ovih legendi, već u izostanak adekvatnog tumačenja.

Po strani njihove polemike javila su se mnoga značajna pitanja. Najpre, tu je antropološka problematizacija doniranja organa *kao dara bez uzdarja*, kao jednosmernog i asimetričnog darivanja koje narušava njegovu recipročnost, uzajamnu socijalnu i simboličku dimenziju darivanja, što su obe autorke uočile (Campion-Vincent 2002; Scheper-Hughes 1998, 2000). Nadalje, obe autorke su se zapitale gde su biološke i socijalne granice transplantacije, odnosno, želje za nemogućim – "besmrtnošću", zbog čega je Nensi Šeper-Hjuz vrlo odlučno napala ljudsku i medicinsku potrebu za transplantacijom. To je, po njoj, dovelo do opsesivne potrebe za produženjem života po bilo koju cenu i "pohotnim" posmatranjem drugih osoba / tuđih tela kao potencijalnih izvora za "berbu organa". Takođe je Šeper-Hjuz oštroj kritici podvrgla i brojne slučajeve svesne i svojevolsne prodaje sopstvenih organa u cilju pridobijanja kakve-takve ekonomske dobiti, istina kratkotrajne ali veoma realne za siromašne nesrećnike, što je osetljivi segment priče koji francuska folkloristkinja nije ni branila ni opovrgavala. U meri u kojoj je pitanje ilegalne trgovine organima relativno novo a veoma složeno, očigledno nije moguće dati adekvatne odgovore na mnoge dileme koje problem pokreće.

Potruga za istinitošću ovih legendi proizvela je i suprotan efekat. Brojna su nastojanja različitih lekarskih udruženja, vladinih organizacija i policije da demantuju tačnost ovih priča i ukažu na njihovu štetnost, nelogičnost i nemogućnost s medicinske, zakonske i etičke tačke gledišta. Posebno se ističe štetna posledica širenja ovih glasina na moguće donatore organa koji, zaplašeni pričama, odustaju od preko potrebne donacije, mada je i medicinsko osoblje kategorija koja je izuzetno ugrožena ovim narativima od kojih stalno pokušava da se odbrani. U tom smislu, najpoznatiji je izveštaj Toda Leventala, američkog vladinog službenika čiji je zadatak bio da u periodu od 1986. do 1993. godine

ispita sve poznate slučajeve i dokaže njihovu netačnost ili barem nepouzdanost i odsustvo uverljivih dokaza (Leventhal 1994). Uprkos svim tim nastojanjima, popularnost i raširenost legendi o krađi organa ni danas ne jenjava.

Pitanje recepcije legendi i funkcionalistička tumačenja

Treći pristup proučavanju legendi o krađi organa je pružila Pamela Donovan koja je sebi postavila istraživački zadatak da utvrdi funkciju verovanja u istinitost ovih priča kroz recepciju i stavove učesnika Internet foruma i sajtova na kojima se razmenjuju i komentarišu "krimi legende", prateći u periodu od 1995. do 1999. godine njihove diskusije (Donovan 2002). Pošla je od pretpostavke da je uloga glasina da umanje individualnu anksioznost i strah kroz kolektivnu razmenu priča, osmišljavanje problema i uzajamno nuđenje rešenja. Budući da su se učesnici ovih foruma mogli podeliti na "vernike" i "razbijače" legendi, došla je do, rekla bih, sasvim očekivanog zaključka: svako je ostao na svojoj strani uverenja bez mogućnosti da znatno utiče na promenu mišljenja onih iz "drugog" tabora. Namerna nejasnoća ovih glasina svakako služi tome da spreči preispitivanje njihove istinitosti. Na realnim činjenicama su insistirali "razbijači" legendi, trudeći se da dokažu njihovu besmislenost i neodrživost, ali pitanje fakticitea za "vernike" očito nije bilo presudno – njima je bilo važnije da kroz komentare iskažu i podele s drugima svoj strah i zabrinutost, da procene moralni značaj događaja opisanih u pričama, dođu lakše do informacije uz pomoć novog medija kakav je Internet, te napokon prokomentarišu osećaj nesigurnosti u složenom i ubrzanom svetu u kome žive. Odbijanje "vernika" da uzmu u obzir nejasnoću legendi, odsustvo čvrstih dokaza kao i faktičku nelogičnost mnogih elemenata u priči, nisu imali naročitog odjeka – strukture verovanja su, kako kaže Kampion-Vensan, daleko jače i važnije čak i od same priče (Campion-Vincent 1997:5).

Funkcija (ne)verovanja u urbane legende na svetlost dana iznosi činjenicu da se ljudi mnogo bolje solidarišu, oslobađaju straha i rešavaju svoje probleme kroz folklornu komunikaciju nego kroz neke zvanične institucije društva koje bi, svojim autoritetom, trebalo da im uliju sigurnost i pruže zaštitu.

Uočene su dve najvažnije funkcije glasina i legendi – emocionalna i kognitivna, koje su u međusobnoj vezi. Javljaju se u kriznim, ambivalentnim i stresnim situacijama služeći ljudima kao odušak od tenzije i straha; kao verbalni iskaz koji pruža olakšanje opravdavajući emocije s kojima bi bilo teško otvoreno se suočiti; nude smislena objašnjenja nejasnih situacija angažovanjem intelektualnih potencijala i, eventualno, kolektivno rešenje problema makar na verbalnom planu. Zanimljivo je, zapravo, da su urbane legende i glasine istovremeno i funkcionalne i disfunkcionalne, kako primećuje Patrik Malen, jer stvaraju anksioznost svojim sadržajem i narativnim stilom ujedno nam pružajući olakšanje kroz komunikaciju i interakciju (Mullen 1972:105- 107).

Posebno je pitanje ko sve i na koji način učestvuje u širenju pojedinih glasina i legendi, ko čini ciljnu grupu njihovih korisnika, te kakve posledice mogu biti po eventualno imenovane "krivce" događaja ispričanih u legendama. Smatram da samo dubinska analiza pojedinih legendi ili grupe verzija može da pruži bolji uvid u njihovo značenje i poruku, pa samim tim i neku specifičnu funkciju koju baš ti i takvi narativi imaju.

Tipovi i klasifikacija legendi o krađi organa

Francuska folkloristkinja Veronika Kampion-Vensan je pokušala da klasifikuje tipove i razmotri poreklo ovih priča, smatrajući da se legende o krađi organa mogu, načelno, razvrstati u tri grupe (Campion-Vincent 1997, 2002):

1. *Preokrenuta adopcija: priče o delovima tela beba* (Baby-Parts Story). Priče iz Latinske Amerike s pomenutim scenariom o deci koja umesto na usvajanju završavaju kao žrtve međunarodnog trafikinga delovima ljudskih tela. Do 1987. godine priče su bile razrađene u svim važnijim svetskim medijima, da bi se posle 1992. godine pojavile i u zemljama istočne Evrope.

2. *Sacaojos:krađa očiju*. Poreklo im je, takođe, u zemljama Latinske Amerike, a govore o kombijima koji krstare sirotinjskim četvrtima i kidnapuju decu da bi im bile odstranjene rožnjače. Deca su nalažena mrtva i iskasapljena, ili pak živa ali bez očiju, ponekad i bez bubrega. U džepu bi im bili pronađeni novac i ironična poruka "Hvala za tvoje oči"!

Glavni zločinci ovih verzija su brokeri ljudskim organima koji se tim poslom bave u korist bogatih belih pacijenata, a priče su impregnirane snažnim kontrastom apsolutnog zla i nevine žrtve najslabijih u grupi – dece. U njihovoj pozadini Veronika Kampion-Vensan vidi staru mitsku temu zavere i otimanja/ritualnog žrtvovanja "naše" dece od strane tuđih etničkih i religijskih grupa.

3. *Krađa bubrega*. Priče raširene u zapadnom, industrijskom svetu od početka 90-ih. Govore o maleroznim turistima na egzotičnim destinacijama koji, sticajem raznih okolnosti, završe bez bubrega. Žrtve su odrasle osobe, uglavnom muškarci, ređe žene. Najčešće se navode dva, navodno, najpoznatija slučaja: nemačkog bračnog para na letovanju u Turskoj pri čemu muž, umesto s nekom lepoticom u erotskoj igri, završi prevaren u hotelskoj sobi bez bubrega (iz 1990. godine); i britanske državljanke koja je dobila napad slepog creva u Indiji, i posle hitne operacije ostala i bez njega i bez bubrega (iz 1994. godine) (Campion-Vincent 1997:4).

Do sredine devete decenije priče menjaju lokaciju i donekle temu. Više nije reč o zapadnim turistima u dalekim zemljama, već se radnja premešta u velike "gradove greha" poput Las Vegasa, Los Anđelesa, Njujorka, Nju Orleansa, Hjustona. Žrtve – poslovni putnici ili omladina željna provoda – bivaju na prevaru odvedeni ili kidnapovani usred javnih i prometnih mesta: u hotelima, barovima,

diskotekama, noćnim klubovima, zabavnim parkovima, tržnim centrima i sl., da bi im nasilno bili odstranjeni bubrezi potrebni za transplantaciju. Žrtve preživljavaju ovu nasilnu intervenciju, ali sa spoznajom o nedostatnosti svojih tela, bez zdravog bubrega, a glavni "zločinci" postaju lekari. U Francuskoj se pojavila priča 1995. godine vezana za otvaranje velikog EuroDizni parka pored Pariza, s temom otete/izgubljene dece koja se kasnije pronalaze ali, nekim čudom, bez bubrega! Slične verzije su, u to doba, kružile i po drugim zemljama u Evropi, kao glasine o deci ili ljudima oteim na prometnim mestima zarad krađe organa. Poslednje verzije unose u ove priče elemente trafikinga "belim robljem".

* * *

Tipologija legendi o krađi organa, koju je predložila Kampion-Vensan, zahteva dodatni komentar i kritičko razmatranje zbog izvesnih nedoslednosti i nejasnoća.

Najpre, očigledno je da postoji znatna razlika između verzija koje se dešavaju u "Trećem svetu" i onih čija se radnja odvija u zapadnim visokoindustrializovanim zemljama. Mada su autori, koji su se bavili ovim legendama, svesni razlike, nisu je posebno isticali osim Bendžamina Redforda i Pamele Donovan (Radford 1999:35-36; Donovan 2002:199-200).

Narativi iz Latinske Amerike, označiću ih kao **L1a** i **L1b**, govore o *siromašnoj kidnapovanoj deci bez roditeljskog staranja i brige* (data na usvajanje ili prepuštena da sama lutaju ulicama sirotinjskih gradskih četvrti) kao primarnim žrtvama. Sva ova deca su po pravilu bezimena i anonimna što odgovara žanru glasine i legende.⁷ Bitno je primetiti, takođe, da ovi narativi nisu razvijeni – kruže kao zastrašujuća upozorenja u dve-tri rečenice, s prilično mitskim dodatkom o pronađenom papiriću ironične sadržine "Hvala za tvoje oči!". Tipičan momenat glasina L1b jeste pojava "*krstarećih*" kombija kojima se unosi element straha ali i verodostojnosti, jer mu je funkcija da objasni gde to deca naglo nestaju da bi se posle izvesnog vremena njihova tela pojavila negde u blizini. Kombi je, navodno, "hirurška ambulanta" ili brzo prevozno sredstvo do određišta na kojem će biti obavljena "operacija". Deca su, mahom, *usmrćena* nakon intervencije,

⁷ S druge strane, istovremeno se u Latinskoj Americi pojavilo nekoliko prijavljenih slučajeva u kojima su bila navedena imena i prezimena dece kao žrtvi trgovaca rožnjačama. Takvi primeri su naročito uzburkali javnost i pokrenuli istragu poput one Nensi Šeper-Hjuz, ali se ispostavilo da su bili razrešeni uz pomoć medicinskih i policijskih dokaza koji nisu upućivali na ilegalnu trgovinu organima, već na bolesti oka koje nisu bile dobro zalečene ili su morale završiti odstranjenjem rožnjače kao neophodnom lekarskom intervencijom (Scheper-Hughes 1996; Leventhal 1994; Radford 1999). Ponuđeni dokazi, međutim, nisu odvratili Nensi Šeper-Hjuz da i dalje te slučajeve tretira kao primere ilegalne trgovine organima.

kojom prilikom su im odstranjeni *razni organi* a posebno *rožnjače*. Sa ili bez dokaza o njihovom stradanju, ovakva deca realno mogu postati laka meta raznih kriminalaca i psihopata, što čini legende L1a i L1b "uverljivim". Pamela Donovan, međutim, smatra da ove priče primarno služe kao eksplikacija i društveno opravdanje za adopciju i nestanak dece o kojima roditelji ne vode računa (Donovan 2002:200), dok Redford ističe da se one "hrane" snažnim anti-američkim osećanjima prisutnim širom Latinske Amerike, dajući oduška siromašnima koji se osećaju ugroženi ekonomskim imperijalizmom SAD (Radford 1999:36).

Uglavnom koncentrisani na prve dve varijante, istraživači su zanemarili legende iz visokoindustrijalizovanog sveta koje su ostale neanalizirane i nedovoljno tipski razvrstane, što ću upravo pokušati da pokažem i ponudim rešenje u kasnijoj analizi.

Pre svega, to su *razvijeni i strukturirani narativi* čije je mesto dešavanja isključivo u velikim evropskim i severnoameričkim gradovima; žrtve su *odrasle osobe*, obično *muškarci* – poslovni i trgovački putnici ili mladi ljudi koji su otišli negde u provod. Žrtve po pravilu *ostaju žive* nakon izvršene intervencije koja im je učinjena *na prevaru*, pri čemu im je uzet *samo bubreg*, što je prilično zanimljiv detalj. Ovo bi se moglo smatrati "*nultom*" verzijom legende iz visokoindustrijalizovanog sveta, pa bih je označila kao **L3**.

Njenu podvarijantu, označimo je kao **L3a**, čini priča o *maleroznom turistu* sa Zapada koji ostaje *živ ali bez bubrega u nekoj egzotičnoj zemlji*. Značajno je da su kao zločinci, tj. krivci za nesreće turista označeni pripadnici "Trećeg sveta" – zavodljive egzotične lepotice ili domorodački lekari-kriminalci! Budući da se ova verzija smatra starijom od "nulte" verzije, ja bih je, baš zato, tretirala kao *prelaznu varijantu* između legendi koje se dešavaju u Trećem svetu (L1a/b) i onih čija je radnja smeštena u Evropu i SAD (L3). Ove priče izgledaju kao uzvratni odgovor na optužbe po kojima su bogati beli pacijenti iz SAD i Evrope bili označeni kao glavni krivci za kidnapovanu decu i ukradene organe siromašnih s Istoka i Juga. Stoga mi se L3a čini kao reakcija Zapada na optužbe "Trećeg sveta", kao *paralelna priča s obrnutim predznakom*, sa zamenom uloge žrtve i zločinca.

Zanimljivu kontaminaciju motiva pokazuje legenda koju bih ja svrstala, nasuprot Kampion-Vensan, u posebnu kategoriju i označila je kao **L4**. Reč je o *kidnapovanju bele dece u zabavnim parkovima i tržnim centrima* u gradovima SAD i Evrope. Bitna razlika u odnosu na latino verziju L1b jeste da su ova deca iz *ekonomski dobrostojećih porodica srednjeg staleža* i da su bila u pratnji majki, ali nakratko ostala bez roditeljskog nadzora (deca otišla do toaleta, majka se zagledala u izlog, pričala s prijateljicom, zanela se kupovinom?!) što je bilo fatalno po njih. Činjenica da se u većini ovih legendi *ne kaže izričito šta je potom bilo s decom*, odnosno, nude se različita objašnjenja, takođe ih odvaja od već razmotrenih verzija. Priče nose, evidentno, moralnu osudu nepažljivih majki, dok su očevi, odsutni iz priče, ostali i bez moralne

osude! Funkcija im je da ukažu na kidnapovanje dece kao dovoljno strašnu stvar po sebi, upozoravajući roditelje da posvete povećanu brigu svojoj deci na javnim i prometnim mestima gde se lako mogu izgubiti. Element glasine koji kazuje da su neka deca kasnije bila pronađena živa, a neka nisu nađena, stvara dodatnu zbrku u klasifikaciji. Početni deo priče, koji govori o *kidnapovanju dece u gradovima razvijenih zemalja*, stoga bih označila kao osnovni topos L4, čiji dalji razvoj divergira u različite legende:

L4a – kidnapovanje zbog krađe bubrega.

L4b > L5 – kidnapovanje zbog odvođenja u "belo roblje".

L4c > L6 – kidnapovanje zbog drugih oblika zloupotrebe i kriminalnih radnji (ilegalno usvajanje, pedofilija, satanistički rituali).

L4d - sa srećnim krajem: majka na vreme primetila nestanak deteta i sprečila njegovo nasilno odvođenje.

L4e – bez epiloga.⁸

Smatram da unošenje sasvim novog razloga za kidnapovanje – odvođenje u *belo roblje* odnosno *seksualno ropstvo*, jasno diferencira, kako po motivima tako i po posledicama, ovu legendu od onih o krađi organa, otvarajući nov tematski krug koji se može označiti kao **L5**. U ovim verzijama sa Zapada, *žene i deca* bivaju krišom i na silu drogirani, preobučeni i na brzinu odvučeni iz butika, zabavnih parkova, šoping-molova, parkinga, bioskopa i sličnih mesta (Donovan 2002:202-205; Champion-Vincent 1997:5-7), postajući žrtve kidnapera koji su uključeni u trafikung ljudima a ne organima, pa stoga ovu vrstu legende ne bi ni trebalo razmatrati u istoj kategoriji s prethodnima. Zanimljivo je dodati da su se ove priče pojavile mnogo pre legendi o krađi organa, negde još 70-ih godina, i da su žrtve najpre bile isključivo žene mlađe i srednje dobi, da bi potom polako dolazilo do smene u konceptu žrtvi – sa žena se prešlo na tinejdžerke i mlade devojke tokom 80-ih i, na kraju, na decu u 90-im godinama (Donovan 2002:203). Verovatno bi analiza ovog narativnog

⁸ U Srbiji je prijavljeno oko 2000 slučajeva nestanka beba iz porodilišta kojima se gubi svaki trag – navodno su umrla, ali njihova tela nikada nisu nađena niti su roditelji mogli da ih vide i sahrane. Izveštaji iz porodilišta su bili krajnje kontradiktorni i nelogični, što je kod roditelja nestalih beba izazvalo duboku sumnju. "Sve priče su slične, preminule bebe u 99 odsto slučajeva nisu videli ni otac ni majka, a većini dece svaki trag se gubi između zdravstvene ustanove i pogrebnog preduzeća". Slučajevi su se dogodili pre nekih 20-30 godina, a zbog velikog broja, kojih samo u Beogradu ima 764, Skupština Srbije je u leto 2005. godine formirala anketni odbor sa zadatkom da ispita problem (još uvek se očekuje izveštaj anketnog odbora). Iako se ovi slučajevi popularno tretiraju kao "krađa dece", roditelji izbegavaju da upotrebe ovaj izraz već insistiraju na pojmu "nestali", budući da se ne zna šta se uistinu s njima dogodilo – da li su ukradeni i dati drugim roditeljima na usvajanje, da li su zamenjeni u porodilištu, umrli a potom njihova tela zloupotrebljena da bi im organi bili uzeti za transplantaciju, umrli i bačeni u kese s patoanatomskim otpadom itd. (izvor: www.b92.net/info/emisije, *Crno tržište ljudskih organa*).

elementa o starosti žrtve, u sprezi s analizom promena o predstavama o telu, seksualnim preferencijama i njihovom sve otvorenijem javnom ispoljavanju, te "mitom o mladosti" s kraja milenijuma dala zanimljive i značajne uvide.

Jednako tako, *satanistički rituali i ozloglašene sekte* kao motiv kidnapovanja dece spada u drugi tematski krug, inače veoma rasprostranjen u SAD od 80-ih godina XX veka, i u nešto manjoj meri u Evropi, pa bi to činilo L6, odnosno, sasvim novu grupu priča. Žrtve, međutim, nisu samo deca, mogu biti i odrasle osobe pa čak i životinje, mada se rado javljaju kao deo legendi o krađi beba (Campion-Vincent 1993). Krajem leta 2007. godine i u Srbiji je zabeležena masovna raširenost uspaničenih glasina o "zlim" sektama i satanističkim ritualima nakon otkrića strašnog zločina u Novim Banovcima, počinjenim nad jednim mladićem i detetom. Veronika Kampion-Vensan ove narative tumači kao deo starih verovanja u čijoj je osnovi ksenofobija – neprijateljstvo, strah i nepoverenje u etnički, rasno, kulturno i verski strane osobe i ideje. Javljaju se u društveno i politički konfliktnim i stresnim situacijama, uvek nakon nekog autentičnog događaja (kao u našem slučaju), s ciljem da stresne situacije učine podnošljivim imenovanjem krivca, makar on bio neizdiferenciran i misteriozan poput satanističkih sekta. Objašnjenje uz pomoć satanističke sekte i rituala može biti samo alibi, ali i model za ponašanje usamljenih psihopata, smatra Kampion-Vensan (Campion-Vincent 1993:238, 243, 246-247).

Zapravo, L5 i L6, kako sam ih radno nazvala, pokazuju kako se i gde sve mogu dodirivati i preklapati različiti temati urbanih legendi, stvarajući kompleksnu, isprepletanu mrežu legendarnog kazivanja u modernom svetu.

Srpske verzije legende o krađi organa: legende "Drugog sveta"

Premda se urbane legende šire kao izveštaji o stvarnim događajima, istraživači obično sumnjaju u njihovu istinitost budući da se javljaju na raznim stranama sveta u brojnim varijantama. Međutim, kako piše Majkl Vilson, od skoro je među folkloristima prisutno uverenje da je odnos između fikcije i realnosti, legende i života ipak složen i dvosmeran: legende uvek sadrže mešavinu stvarnih i izmišljenih detalja, zbog čega su tako uverljive! (Wilson 1998:89). Veronika Kampion-Vensan, pak, s pravom konstatuje da se glasine obično pojave kao reakcija na autentični događaj – pa tako misteriozan nestanak konkretnih, realnih osoba po pravilu dovodi do širenja različitih glasina, kao i ovih o krađi organa (Campion-Vincent 1997:4).

To je upravo slučaj s pojavom *srpskih verzija o nestanku ljudi i krađi organa* početkom leta 2007. godine!

Događaji se odnose na jugoistočni Srem, na tzv. "trougao smrti" : Novi Banovci – Golubinci – Nova Pazova. Priča se, ukratko, da je u protekle tri go-

dine u ovom kraju misteriozno nestalo dvanaestoro ljudi, "u po bela dana", blizu svojih kuća, na javnim mestima – pošli u obližnju prodavnicu, otišli na njivu, krenuli u šetnju, na benzinsku stanicu ili kod komšije na slavu... "a da niko nije video gde ni kako su nestali". Reč je o odraslim i mlađim osobama.⁹ Priča se da ovim krajem kruži sivi ili beli kombi sa zatamnjenim staklima koji hvata ljude da bi im, kako se pretpostavlja, bili ukradeni organi za transplantaciju. Po nekim glasinama, pored Dunava ili ispod mostova i nadvožnjaka je pronađeno nekoliko leševa kojima je bila otvorena utroba, s izvađenim bubrezima i drugim organima. Glasine su uzburkale javnost i prestrašile stanovnike tog područja, koji u panici beže sa ulica kada vide da prolazi neki kombi, a i inače su mesta opustela – posle 20 časova uveče nikog nema ni na ulicama ni u kafićima budući da se "mladi boje da izađu u provod". Policija je optužena da ne rasvetljava ove zločine niti izdaje saopštenja čime bi umirila javnost. Štaviše, mnogi smatraju da policija saraduje s ovim "organašima" ili "bubregarima", kako ih zovu, u lancu ilegalne trgovine ljudskim organima.¹⁰

Priče i strah su naročito dobili na intenzitetu kada su 27. avgusta ove godine u Novim Banovcima nestali mladić V.T. (26) i njegov sestrić L.O. (4) koji su krenuli u šetnju i kod komšije u posetu. Ovaj slučaj je, međutim, ubrzo rasvetljen – komšija D.J., inače narkoman, masakrirao je svog druga i njegovog sestrića i delove njihovih tela pobacao u Dunav, a neke zakopao u blizini kuće! Pre nego što je slučaj posle pet dana razjašnjen, dao je povoda za komentare o njihovom nestanku zbog krađe organa, da bi nakon toga na scenu stupila nova glasina – da je ubica pripadnik satanističke sekte i da su dete i mladić bili žrtve satanističkog rituala! Zapravo, u jednom trenutku su obe vrste legendi paralelno kružile u folklornoj Internet komunikaciji, nakon što su istražni organi (brzople-

⁹ Konkretno, kao nestali i danas se vode sledeći ljudi: Mata Rauk poljoprivrednik (78) i Ivo Rauk Džeger instruktor vožnje (57) iz Golubinaca, Mara Rodić penzionerka (68) iz Stare Pazove, Milan Stokuća inženjer i mali privrednik (52) iz Nove Pazove, Jugoslav Mladenović pilot (34) iz Novih Banovaca. Svi su nestali u periodu od 2005. do avgusta 2007. godine. Jedini koji je nađen sa spiska misteriozno nestalih je Goran Jovanović (35) iz Nove Pazove čiji je nestanak prijavljen u januaru 2007. godine. Njegov leš je pronađen u maju mesecu pored kanala na ulazu u selu Vojka. Bio je u stanju raspadanja, "bez vitalnih organa", a svi veruju da je nastradao zbog krađe organa, iako su policija i obdukcioni nalaz to demantovali (izvor: *Večernje novosti, Kurir, Revija 92* – nekoliko tekstova). Ostali za koje se veruje i priča da su "misteriozno" nestali su anonimni – uklapaju se u legendarni broj 12!

¹⁰ Zahvaljujem dr Ljiljani Gavrilović, naučnom saradniku Etnografskog instituta SANU, koja mi je prva skrenula pažnju na ove glasine i ponudila verziju legende koju je i sama čula, budući da živi *in situ*, u Novim Banovcima. Kao drugi izvori srpskih verzija poslužili su mi tekstovi na sajtovima dnevnih novina koje su se najviše bavile ovim događajima i forumi čitalaca pri tim sajtovima – *Večernje novosti* www.novosti.co.yu, *Revija 92* www.revija92.novosti.co.yu, *Kurir* www.kurir-info.co.yu.

to i neoprezno – što će se nakon psihijatrijskog veštačenja ubice pokazati), pružili elemente za pretpostavku o uticaju satanističke sekte na tragičan događaj.

Prikazaću sada kako, sažeto, izgledaju verzije legende u medijima, a potom ću predstaviti izabrane komentare učesnika Internet foruma. Oni su mi poslužili kao važan izvor podataka budući da su, razmenjujući informacije i utiske, praktično formulisali važne delove legende i uticali na njeno dalje širenje, pokazujući da se recepcija glasina graničila s panikom. Zadržaću se ovom prilikom samo na komentarima koji su iznosili uverenje da su nestale osobe žrtve kradljivaca organa, a izostaviću komentare koji su naknadno usledili i koji su se odnosili na satanističke sekte, budući da je ranije rečeno da te legende pripadaju drugom tematskom krugu.

Sažete verzije srpske legende o nestanku ljudi i krađi organa

Selima kruži sivi ili beli kombi s tamnim staklima u kome su kradljivci organa. Oni hvataju uglavnom mlađe ljude koji su sami. Za jednog momka iz Indije se priča da se rastao s drugom i da je posle pređenih dvadesetak metara nestao. Kada se drug okrenuo, njega više nije bilo. U avgustu je kružila priča da je jedan od nestalih iz Indije pronađen ispod banovačkog nadvožnjaka s "povađenim organima". (Ljiljana Gavrilović)

Dvanaestoro ljudi je nestalo bez traga u staropazovačkoj opštini u poslednje dve godine. Nestajali su u po bela dana, kao da su u zemlju propadali. Nikome od njih ni danas nema traga. I to bez obzira da li su tog dana pošli na slavu kod prijatelja, da kupe hleb ili novine u obližnjoj prodavnici. Svi oni vode se i danas kao nestali! (*Večernje novosti*, "Nađite ih mrtve ili žive", 10.09.2007.)

Bez pozdrava, bez pisma i oporuke, bez svedoka i bilo kakvog traga tokom protekle tri godine u Staroj i Novoj Pazovi nestalo je 11 ljudi. Posle svake nove vesti – da nekog nema, ovaj deo Srema iznova je potrešen. Dovoljno da porodice nestalih posumnjaju da je motiv – trgovina unutrašnjim organima. Svašta smo se proteklih dana naslušali od ljudi oko uzroka nestanka. Počev od kindapovanja, preko trgovine ljudskim organima do reketiranja. (*Večernje novosti*, "Godine bez traga", 25.06.2007., "Ljudi lete u nebo", 27.06.2007)

Nepoznate osobe iz sivog kombija zatamnjenih stakala napadaju ljude u Novim Banovcima, sa ulica u Novoj Pazovi nestaju ljudi bez traga... Ispredaju se raznorazne priče, od onih o trgovini ljudskim organima, preko pojave vanzemaljaca do delovanja opakog manijaka. (*Revija 92*, "Pojede ih mrak u po bela dana")

Nezvanično, prema tvrdnjama izvora Kurira koji je blizak policiji, Pazovčani nestaju u vrzinom kolu trgovine ljudskim organima. Ipak, policija čvrsto ostaje pri svom stavu – ne radi se ni o kakvim ni masovnim ni misterioznim nestancima. I zaista, sem pet imena sa zvaničnog spiska nestalih niko još nije javno pomenuo nijedno drugo. (*Kurir*, "Nestalo još dvoje ljudi", 31.08.2007.)

Ako je suditi prema rečima Pazovčana, među njima je zavladao panika. Meštani Novih Banovaca tvrde da su u poslednjih mesec dana primetili na ulicama ovog mesta kombi sa zatamnjenim staklima kako lagano ide ulicama, kao i ljude koji osmatraju dvorišta. Zbog toga se svi već u ranim večernjim satima zaključavaju u kuće, čuvajući članove svojih porodica. Za svaki slučaj, kažu. (*Glas javnosti*, "Kombi kruži Sremom?" 30.08.2007.)

Komentari učesnika Internet foruma¹¹
Večernje novosti

bivsi postar

7. septembar 2007 8:50

Pitam se da li u tim sredinama, gde se sve dešava, postoji nekoliko ozbiljnih, hrabrih ljudi? Da se sastanu i sačekaju taj usrani kombi i one u njemu i sravne sa zemljom, pa da vidite hoće li se sledeći put pojaviti.

Nikola ZEC

26. jun 2007 11:56

Živim privremeno u Njemačkoj u Zapadnoj Evropi godišnje nedostaje desetine hiljada organa za transplantaciju, kada ovako nešto pročitam odmah pomislim na tu vrstu organizovanog kriminala.

Jovo

1. avgust 2007 23:8

Ma dajte ljudi, živim u Banovcima i Banovčani svaki dan strahuju od napadača. Šire se razne priče. 1. Opština zataškuj sve, navodno da se narod nebi uspaničio 2. Nađena devojčica u kanalu sa izvađenom utrobom 3. Nađen dečko ispod mosta sa izvađenom utrobom 4. Devojčica od 6 godina nestala, ne zna se ništa o njoj vec 5 meseci 5. Oblepljena cela opština fotokopiranim člankom iz opštinskih novina sa nestalim 12 ljudi. NESTAJU EVENTUALNO MLADI LJUDI ISTINA JE DA LJUDI NESTAJU I PO NEKOME IZVADJENA UTROBA! Pa moze da priča ko sta zeli, znam kako je jer zivim ovde!

Mikac

2. avgust 2007 14:15

Ja takođe zivim u Banovcima i mogu vam reći da nije svejedno ni u sopstvenom dvorištu nocu biti posle ovakvih priča (nestala a išla do prodavnice 10-tak metara od kuće!). Ljudima je sve postalo sumljivo, od zatamljenih stakala na kolima, nepoznatih likova (na koje inače ne bi obraćali toliku pažnju) do raznih "mračnih" kombija, totalna panika.

¹¹ Komentari su preneti u originalu, sa svim stilskim i pravopisnim greškama, tj. onako kako su napisani od strane samih autora.

iggy

30. avgust 2007 23:32

Danas su nestale jos dve osobe. Mladić od 26 god. i dečak od 4. Krenuli u SETNJU u Novim Banovcima, i jednostavno nestali. Ovo je ovde pravi horor, noć kada pada svi se zavlache u kucce, užas. Novosti, pišite o ovome, građani Srbije služe kao banka organa za belosvetske bogataše i njihove porodice. Ako vlast ne učini nešto, moraćemo sami.

Kurir**ana**

31.08.07 15:39:38

– JA sam iz Indije, i pre nekog vremena nestao je jedan dečko/student i priča je počela da kola da su ga kidnapovali prodavci organa, nije ga bilo 5 dana. Na kraju se ispostavilo da je dečko pobjegao na Exit i da je otisao posle u Niš...

Nena Batajnica

31.08.07 20:40:31

– Zivim u Batajnici, i ljudi su zaista prestravljeni... Primer: sinoć mi se drugarica vraćala peske sa posla, i primetila da je "prati" beli kombi, i od straha je utrčala u neko dvoriste i čekala 15-ak min da ode... Možda je neko samo vozio polako, a možda je to bio i onaj kombi o kome se priča... U svakom slučaju, njoj nije bilo svejedno, kao ni ostalim stanovnicima Batajnice... Zar treba svako od nas da strahuje kada beli kombi prođe ulicom??!

Pazovcanka

01.09.07 09:57:59

– Do skoro nisam verovala u ovakve priče i verovala sam da su to čaršijske priče. Sve dok zimus nije pronađen mrtav moj komšija koji je prethodno nestao. prema informacijama objavljenim u medijama "pretučen na smrt", prava istina, pronašli su ga mrtvog, bez bubrega i ne znam sta već. S obzirom da je Goran bio romske nacionalnosti, to je tako lako zaboravljeno. Klinci po Novoj Pazovi se igraju u dvorištima iz straha od "bubregara" kako ih oni zovu.

nije bitno

03.09.07 13:52:17

– MA KOJA POLICIJA, TO SU OBIČNI KORUMPIRANI BANDITI KOJI SU UMEŠANI U OVA SRANJA SA LJUDIMA KOJI TRGUJU LJUDSKIM ORGANIMA

Soul_stealer

Sep 4 2007, 03:36 PM

Čisto sumnjam da deda od 80 god ima nesto da donira..... Za to se kidnapuju deca i tinejdžeri. Oni su takođe dobri za ucenjivanje i traženje novca, odnosno imovine. Jedna od najunosnijih zarada je naravno trgovina organima. Tu se ogromne pare vrte, jer ni jedan od sada napravljeni pismejker, bilo koja mehanicka zamena za pluća jednostavno nije ni dorusla ljudskom organu.

<http://forum.bgdcafe.com>

CCRS

Sep 4 2007, 04:37 PM

Priča koja u zadnje vreme kruži u St. Pazovi i okolini, manje više deluje ne realno ali dosta ljudi je preplašeno. Navodno svi ti nestali su žrtve mafije koja se bavi trgovinom organa na crno... Navodno u St. Pazovi je pronađen čovek bez bubrega, u Batajnici u kolima pored nadvožnjaka muž i žena takođe bez organa.

<http://forum.bgdcafe.com>

Odabrani primeri dovoljno su, verujem, ilustrativni da pokažu sadržaj domaće legende i njenu recepciju. Kao što se može videti, srpske verzije su zanimljive jer predstavljaju kombinaciju između verzija iz "Trećeg sveta" i verzije iz "Prvog sveta". Smatram da objašnjenje leži u činjenici da Srbija pripada "Drugom svetu"!

Naime, neki autori smatraju da savremeni svet čine, u političkom i ekonomskom smislu, tri sveta: *Prvi svet* visokorazvijenih zemalja kapitalističke privrede (SAD, Kanada, zapadna Evropa, Japan); *Drugom svetu* pripadaju, sada već bivše, zemlje socijalističkog bloka koje su "zahvaljujući tehnološkom razvoju, pripadale modernom društvu, ali su autoritarni režimi i ideologije smanjivali nivo njihove racionalnosti i produktivnosti, zaustavljajući ih na prelaznoj poziciji" – danas se zovu "društva u tranziciji"; *Trećem svetu* pripadaju zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje, "svet tradicije, iracionalan, nerazvijen, prenaseljen svet u kojem vlada politički haos" (Fabijeti, Maligeti, Matera 2002:14).

Ovakva podela, ako je usvojimo, pokazuje da je mesto Srbije na prelaznoj poziciji tranzitornih društava, gde se preklapaju elementi razvijenih i nerazvijenih socioekonomskih odnosa i kulturnih obrazaca. "Drugi svet" čine društva koja su se kasnije uključila u evropske modernizacijske tokove, zadržavajući u mnogim sociokulturnim aspektima tradicionalna shvatanja i načine ponašanja. Njihovo ekonomsko i kulturno zaostajanje ne bi trebalo tumačiti isključivo njihovim (socijalističkim) političkim uređenjem, kako to čine Fabijeti, Maligeti i Matera, već i snažno prisutnim elementima tradicionalnosti koja ih u velikoj meri čini bliskim zemljama "Trećeg sveta".

Naša legenda to sasvim dobro pokazuje. Sa L1a/b deli većinu elemenata: *osećaj društvene i ekonomske ugroženosti* od bogatih i agresivnih društava čijom se žrtvom smatraju – "građani Srbije služe kao banka organa za belosvetske bogataše i njihove porodice"; organi im, dakle, bivaju ukradeni zbog potreba pretpostavljenih bogatih pacijenata iz "Prvog sveta". Pojavljuje se i zanimljiv detalj s "*krstarećim*" kombijem koji "hvata usamljene mlade ljude na ulicama". Potom, *nestali ljudi* se smatraju, praktično, *mrtvima* ili kao dokaz služe pronađeni leševi s, navodno, izvađenim vitalnim organima (osim bubrega pominju se neizdiferencirani svi unutrašnji organi). Zajednički element je i *sumnja da policija sarađuje s "bubregarima"* – brokerima ljudskih organa, čime se posredno optužuje i država za umešanost u ovaj organizovani visokotehnološki kriminal, što je slično optužbama koje su nevladine organizacije i Nensi Šeper-Hjuz uputili na račun nekih zemalja Latinske Amerike. S legendom razvijenog

društva L3, naše verzije dele *uzrast nestalih osoba* (zreli ili mladi ljudi), *usamljenost ljudi* u trenutku nestanka, te pretpostavljeni *socijalni status* (srednji sloj) budući da se ne ističe da su to bile siromašne osobe.

Naše verzije, kao tip legendi iz tranzitornih društava "Drugog sveta", označicu kao L2.

Šema transformacije legendi o krađi organa:

	L 1 a/b	L2	L3 a	L 3	L 4 a
Tip žrtve	Kidnapovanje siromašne dece	Kidnapovanje odraslih i mladih osoba	Prevara bogatih turista	Prevara odraslih i mladih osoba	Kidnapovanje dobrostojeće dece
Poreklo žrtve	Iz <i>Trećeg sveta</i> Latinska Amerika, Azija	Iz <i>Drugog sveta</i> – Srbija (zemlja u tranziciji)	Iz <i>Prvog sveta</i> Evropa/SAD	Iz <i>Prvog sveta</i> Evropa/SAD	Iz <i>Prvog sveta</i> Evropa /SAD
U čiju korist	Za potrebe u Prvom svetu	Za potrebe u Prvom svetu	?	Za potrebe u Prvom svetu	Za potrebe u Prvom svetu
Vrsta Organa	Svi organi, posebno rožnjača i bubrezi	Svi unutrašnji organi, posebno bubrezi	Bubrezi	Bubrezi	Bubrezi
Mesto krađe ili nestanka osobe	U sirotištima i na gradskim ulicama sirotinjskih četvrti, "krstareći" kombi	Na javnim i prometnim mestima, (ulica, njiva, benzinska pumpa) "krstareći" kombi	U letovalištima egzotičnih zemalja tokom boravka u Trećem svetu	Na javnim i prometnim mestima za zabavu i kupovinu (bar, noćni klub, hotel, šoping-mol)	Na javnim i prometnim mestima za zabavu i kupovinu (zabavni park, šoping-mol, parking, bioskop)
Ko je zločinac	Brokeri ljudskim organima iz SAD, Domaća policija	Brokeri ljudskim organima iz Prvog sveta Domaća policija	Egzotične lepotice Domorođački lekari	Privlačna devojka ili stranac u baru kao mamac Domaći lekari	Brokeri ljudskim organima Domaći lekari
Posledice po žrtvu / status nakon krađe organa	Nestali / mrtvi	Nestali / mrtvi	Živi	Živi	Živi / nestali?

Već letimičnim pregledom tabele transformacije legendi o krađi organa, vidljiva je sličnost verzija iz "Drugog" i "Trećeg" sveta po skoro svim elementima. Obe verzije svoje nestale smatraju zauvek izgubljenima i/ili mrtvima, mada se žrtve značajno razlikuju po uzrastu, što možda nije sasvim nevažno¹². Čini se da je osnovni narativni i semantički obrazac isti i da funkcionišu kao uspani-

¹² Da bi se utvrdilo da li je uzrast kidnapovane osobe u ovom slučaju važan ili ne, trebalo bi uraditi detaljniju socioekonomsku analizu samih društava, konkretno, Latinske Amerike i Srbije, pa onda videti da li ovaj narativni element ukazuje na neke značajne društvene obrasce koji utiču na izbor i uzrast žrtve, što prevazilazi namere ovog rada.

čene nestrukturirane glasine-saopštenja i objašnjenja za nestanak dece/odraslih osoba, uz manje-više ekspliciranu optužbu na račun ekonomski bogatih i moćnih kapitalističkih zemalja.

Verzije iz "Prvog sveta" su, pak, strukturirani i razvijeni narativi, a najvažniju razliku daju dva elementa: naglašava se da je reč *samo o krađi bubrega* i da *žrtve ostaju u životu*. Čini se kao da verzije razvijenog sveta "maze" i "čuvaju" svoje žrtve, no, da li je tako? O čemu one, zapravo, govore? Budući da se istraživači nisu bavili njihovom analizom, ja ću pokušati da ustanovim njihovo značenje i pokažem koju vrstu poruke one prenose.

Legende o krađi bubrega iz "Prvog sveta"

U SAD legende o krađi bubrega raširile su se putem Interneta i medija u drugoj polovini devete decenije XX veka, premda su prve verzije zabeležene već na njenom početku. Mnogi su skloni da poveruju da je "okidač" ovih legendi bila epizoda serije *Zakon i red* koja se u SAD emitovala 2. aprila 1991. godine pod nazivom "Sonata za solo organ".¹³ Kako bilo, legenda je uskoro postala poznata i rado prepričavana u usmenoj i Internet komunikaciji. Navešću najpoznatije varijante koje navode zapadni istraživači, a koje su dovoljno ilustrativne da pokažu sve bitne elemente ovih narativa.

Verzija V1 o "zavedenom mladiću" pojavila se na Internetu u maju 1996. godine, s upozorenjem "Razlog da se više ne ide na žurke!":

V1: Momak je u subotu uveče otišao na žurku. Lepo se provodio, popio nekoliko piva, a svideo se i nekoj devojci koja ga je pozvala da zajedno odu na drugu žurku. Složio se i otišli su u neki stan na parti gde je popio još nekoliko pića, štaviše pristao je i da uzme neku drogu (ne zna se kakvu). Sledeće čega je bio svestan kada se probudio, bilo je da se nalazi potpuno nag u kadi punoj leda. Još uvek ošamućen, pogledao je oko sebe i shvatio da je sam. Na zglobu ruke spazio je ceduljicu na kojoj je karminom bilo napisano: "Pozovi 911 ili ćeš umreti!". Video je telefon pored kade i okrenuo broj. Objasnio je operateru svoju situaciju, rekavši da ne zna ni gde se nalazi, ni šta se s njim dogodilo ni zašto uopšte zove. Operaterka ga je posavetovala da izađe pažljivo iz kade i pogleda svoja leđa u ogledalu. Kada je to učinio, spazio je ožiljak. Operaterka mu je tada rekla da se odmah vrati u kadu i sačeka hitnu pomoć koju će poslati. Nakon što su lekari stigli, ustanovili su da su mu ukradena oba bubrega. Oni vrede 10 000 dolara svaki. Ispostavilo se da je druga žurka bila prevara, a da su u krađu bubrega bili uključeni neki studenti medicine. Na žalost, mladić je sada u bolnici i čeka da mu neko pokloni svoj bubreg. (www.snopes.com/horrors/robbery/kidney.asp), (Donovan 2002: 199).¹⁴

¹³ U Central parku u Njujorku policajac pronalazi onesvešćenog čoveka za koga se ispostavi da mu je bubreg nasilno uklonjen.

¹⁴ Istu verziju navodi i Pamela Donovan koja ju je zabeležila kao mejl na proleće 1998. godine, a mesto dešavanja je država Teksas.

V1a: Momak iz Teksasa izašao je uveče s prijateljima u grad. Nakon što je popio nekoliko pića primetio je da ga gleda izuzetno privlačna devojka. Prišla mu je, predstavila se i rekla mu da nije iz grada, da ga smatra jako privlačnim i da bi htela da izađe s njim. Momak je ubrzo obavestio svoje prijatelje da će otići s tom devojkom i da nastave bez njega. U hotelskoj sobi te devojke popili su još po piće i poslednje čega se momak seća jeste da sedi na krevetu u hotelskoj sobi, a zatim da se budi i da mu je loše. Pokušao je da ustane ali su ga jako bolela leđa. Pogledao je oko sebe i video je da se nalazi u drugoj hotelskoj sobi, da je lepa devojka nestala i da je prošlo dva dana. Hitno je pozvao ambulantu i policiju shvatajući da nešto nije u redu. Odveli su ga u obližnju bolnicu i detaljno pregledali. Doktor mu je objasnio da će biti sve u redu ali da mu je bubreg profesionalno uklonjen. Doktor mu je objasnio da su ljudi bili pljačkani i ranije, jer vitalni organi vrede mnogo novca na crnom tržištu. Rekao mu je da ima sreće jer mu je život pošteđen, a da neke druge žrtve nisu bile tako srećne. (Whatley 2001:159).

V1b: Postoji i "Las Vegas verzija" s oženjenim muškarcem koji je došao u provod u "Grad greha". Poveo je prostitutku u svoju sobu, ona ga je drogirala, a kada se probudio shvatio je da mu je bubreg ukraden. (www.snopes.com/horrors/robbery/kidney.asp).¹⁵

Verzija V2, s poslovnim putnikom kao žrtvom, pojavila se na Internetu u januaru 1997. godine i po mišljenju Barbare i Dejvida Mikelsona, koji su sakupljali ove legende i komentarisali ih na svom sajtu, proširila se "kao oluja" putem mejla s upozorenjem "Putnici pazite!". Nazvali su je "Nju Orleans verzija" koja je ubrzo izazvala gomilu sličnih svedočanstava iz različitih delova zemlje, kao što je V2a koju takođe navodim kao ilustrativan primer.

V2: Dragi prijatelji, želim da vas upozorim na novi kriminalni krug čije su žrtve poslovni putnici. Ova grupa je dobro organizovana, njeni članovi su vrlo vešti i operišu u velikim gradovima, od skoro su aktivni i u Nju Orleansu. Zločin počinje kada poslovni putnik ode na piće na kraju napornog radnog dana. Videvši ga samog u baru, nepoznati muškarac mu prilazi i nudi ga pićem. To je poslednja stvar koje se putnik seća. Budi se u kadi svoje hotelske sobe, tela do guše potopljenog u led. Na zidu vidi belešku koja ga upozorava da se ne pomera i da pozove 911. Telefon se nalazi na malom stočiću odmah pored kade. Poslovni putnik okreće pomenuti broj, a operater, koji je izgleda upoznat s onim što se zbiva, kaže mu da pažljivo i polako rukom opipa svoja leđa i vidi ima li kakve cevčice na dnu leđa. Poslovni putnik pronalazi cevčicu i kada potvrdno odgovori operateru, ovaj ga upozori da ostane miran i da će uskoro doći lekari da mu pomognu. Operater već zna da je čoveku ukraden bubreg. Ovo nije naučnofantastična priča, već istina. Ako putujete ili neko vama blizak putuje, molim vas budite obazrivi! (www.snopes.com/horrors/robbery/kidney.asp)

V2a: Da, to se stvarno dešava. Moja zaova radi s gospođom koja zna suseda svog sina kome se to dogodilo u Hjustonu. Jedina "dobra" stvar u celoj priči je što su osobe koje to rade

¹⁵ Sličnog sadržaja je i epizoda kriminalističke serije *Las Vegas* od 6. februara 2006. godine u kojoj glavni likovi ulaze u sobu hotela u kojoj otkrivaju nepoznatog muškarca, kome je ukraden bubreg, kako leži u kadi punoj leda.

upoznate s mogućim komplikacijama koje mogu nastati posle operacije, pa preduzimaju sve mere predostrožnosti pre nego što napuste hotelsku sobu. Hirurški rez je dobro i čisto urađen, koriste sterilnu opremu, itd. Lekari u bolnici su potvrdili da, osim ukradenog bubrega, nije bilo drugih medicinskih komplikacija. (www.snopes.com/horrors/robbery/kidney.asp)

Analize zapadnih antropologa i folklorista nisu otišle dalje od konstatacija da su ove legende izraz otuđenosti i straha, nesigurnosti i indignacije zbog utiska da su mnogi važni elementi društvenog sistema disfunkcionalni, zbog odsustva solidarnosti i bliskosti itd. Veronika Kampion-Vensan je pomenula "simboličku" ili "divlju misao", odnosno metaforički misaoni proces koji stoji u pozadini verovanja u ove i slične legende. Po njoj, reč je o procesu koji u savremeno doba opstaje paralelno uz racionalan proces mišljenja, a koji omogućava simbolima i fabulacijama da se množe i hrane našim dubokim strahovima, interesima i brigama. Tema o krađi organa, iako moderan fenomen, počiva, po njoj, na mitskom i magijskom shvatanju u moć ljudskog i životinjskog tela i njihovih izlučevina da doprinesu poboljšanju zdravlja bolesnika, u ideji žrtve i magijske razmene – zdrava nevinna osoba biva na neki način žrtvovana, a delovi njenog tela ili izlučevine upotrebljene da bi se "razmenio" ili izlečio bolestan organ (Campion-Vincent 1997:23,24). Pamela Donovan, pak, legende o krađi bubrega u SAD analizira kao moralizatorske, puritanske priče čija je funkcija da ohrabre čestitost i monogamiju, upozoravajući "zabludele" šta im se može desiti ako popiju koju čašicu više ili imaju seksualni odnos s nepoznatom ženom (Donovan 2002:199). Nensi Šeper-Hjuz se nije ni bavila njihovim tumačenjem. Osim opštih mesta o funkciji i mitskom predlošku pomenutih legendi, te analize ne nude dubinsku ni specifičnu semantičku interpretaciju.

Formalno-semantička analiza legendi o krađi bubrega

Pogledajmo, najpre, bitne narativne elemente koji čine sadržaj američkih legendi o krađi bubrega u verziji **V1 "zavedeni mladić/oženjeni muškarac"** i **V2 "prevareni poslovni putnik"**. Prema potrebi, podsetićemo se i verzije **L3a**, o maleroznom zapadnom turistu u egzotičnoj zemlji – **"zavedeni/prevareni turista"**.

- a) muškarac odlazi na nepoznato mesto (drugi grad, strana zemlja, nepoznati stan kod nepoznatih domaćina, hotel, bar)
- b) sam je, bez poznatih osoba koje bi ga zaštitile/upozorile
- c) prilazi mu nepoznata osoba, muška ili ženska, i nudi druženje – piće, razgovor, provod na žurci, seksualni odnos
- d) budi se /osvešćuje u hotelskoj sobi i spoznaje da ima "rupu" u sećanju – ne zna šta se s njim dogodilo
- e) leži nag u kadi punoj leda
- f) otkriva da mu je ostavljena poruka

- g) otkriva da može imati pomoćnika – operatera čiji telefonski broj treba da pozove
- h) saznaje da mu je bubreg ukraden, otkriva da ima ožiljak od operacije na leđima
- i) dobija pomoć
- j) preživljava nesreću, ali ostaje bez zdravog bubrega

Narativna struktura ovih legendi slična je Propovoj kompoziciji bajke (Prop 1982), pa se neke od bitnih funkcija i ovde javljaju. Treba uočiti da se legende o krađi bubrega iz Amerike naizgled "srećno" završavaju za junake (slično bajkama), ako pod time prihvatimo narativno objašnjenje da su "preživeli".¹⁶

1) Okvir legende ili "pripremanje scene" čine motivi koji su dobro poznati i drugim narativima – legendama, mitovima, bajkama. Oni čine neku vrstu opštih mesta (*loci communi*) koji imaju sasvim određeno značenje, a mogu se kombinovati s drugim motivima i toposima, formirajući posebne tipove priča. U razmatranoj legendi, taj poseban motiv jeste krađa organa/bubrega koji čini zaplet priče. No, pogledajmo najpre koje su to funkcije¹⁷ koje čine okvir legende, a koje se u potpunosti poklapaju s nekim od Propovih "pripremnih funkcija" u bajkama (ovde označene kurzivom):

1. junak se izmešta iz poznatog, domaćeg okruženja ("*udaljavanje*")
2. sreće nepoznatu osobu (*protivnik pokušava da se obavesti, "raspitivanje"*)
3. nepoznata osoba nudi junaku piće/razgovor/zabavu (*protivnik pokušava da prevari svoju žrtvu, "podvala"*)
4. junak prihvata ponudu za piće/razgovor/zabavu (*žrtva dopušta da bude prevarena i time nehotice pomaže neprijatelju, "saučesništvo"*)

Ove pripremnje narativne funkcije, koje govore o udaljavanju junaka iz poznatog okruženja i prevari protivnika kome junak postaje nehotični saučesnik, kao što vidimo – sasvim su opšte jer se javljaju i u drugim pripovestima. To znači da na njima *ne možemo* graditi specifično tumačenje značenja i socijalne funkcije legende o krađi organa! Smisao ovih pripremnih funkcija i jeste da nas upozore da će se nešto negativno desiti junaku, tako da slušalac/čitalac legendi (bajki, predanja, mitova) već zna da je narušen neki ustaljeni tog događaja i da sledi nepovoljan obrt, odnosno, zaplet. Zato smatram da su sve analize legendi o krađi organa, koje su na ovome bazirale svoja upozoravajuća i puritansko-moralizatorska tumačenja ("*idi kući posle posla a ne u bar na piće*", "*ne spavaj s nepoznatim ženama*", "*ne smucaj se po nepozantim mestima u potrazi za sum-*

¹⁶ Mada bez jednog parnog organa, budući da drugi bubreg kao parni organ, ukoliko je zdrav, može da preuzme funkciju nedostajućeg.

¹⁷ *Funkcija* je ovde upotrebljena u Propovom smislu, kao postupak aktera koji na bitan način određuje tok radnje u narativu.

njivim provodom" i sl), bile na pogrešnom tragu. Time, svakako, ne želim da kažem da te puritanske norme ponašanja ne postoje u SAD (i drugde) i ne igraju važnu ulogu. To su načelne norme koje se mogu primeniti na niz različitih situacija s raznovrsnim posledicama, i ne čine nikakvu *differentiu specificu* legendi o krađi organa.

Ipak, pripremne funkcije u ovim legendama sadrže semanteme koje ih "pune" određenim značenjem. To su: **putovanje /odlazak, nepoznato mesto / nepoznata osoba, iznevereno poverenje / iznevereno gostoprimstvo.**

Putovanje, sagledano u sklopu *obreda prelaza*, predstavlja **liminalnu fazu** bremenitu opasnostima, što se posebno odnosi na segment u kome putnik, prešavši fazu separacije iz poznatog okruženja, ulazi u liminalni prostor nepoznatog i menja status od domaćina ka putniku, od putnika ka gostu! Ivan Kovačević je, analizirajući putovanje i gostoprimstvo kao obrede prelaza, to nazvao "gostinska liminalnost" čemu je pripisao "status opasnog" (Ковачевић 2001:182-183). U strukturalnom smislu, Kovačević je prelazne faze putovanja kao obreda prelaza analizirao po osnovu nekoliko kodova (isti, 184), koji se mogu primeniti i u našem slučaju:

socijalni kod: domaćin → putnik → gost

spacijalni kod: u kući → van kuće

logički kod: na svom mestu → van svog mesta

religijski kod: bezopasno → opasno

Opasnost je, pak, samo jedna od mogućih posledica "izmeštanja iz normalnog stanja/okruženja", tj. odlaska u nepoznato mesto. Analizirane legende pokazuju da to "nepoznato mesto" može biti drugi grad, noćni klub, hotelska soba ili stan nepoznatih ljudi u našem gradu. Ali, kategorija **nepoznatog** osim *opasnog*, može biti i *privlačna, zavodljiva, egzotična*. O tome upravo govore naše legende. Štaviše, one prave spoj ovih kategorija, sugerišući da "nepoznato privlačno" i "nepoznato zavodljivo" može biti u isto vreme "opasno":

– nepoznata devojka koja nudi zavodljiv provod: piće, žurka, seksualni odnos (zavedeni mladić, zavedeni oženjeni muškarac, zavedeni turista);

– nepoznati muškarac koji umornom putniku nudi privlačan provod: piće i razgovor za barom (prevareni poslovni putnik).

Ne bih se upuštala u razmatranje rodne/polne pripadnosti "protivnika" koji nastoji da prevari žrtvu-junaka. Nalazim da je to sasvim nebitno za poruku. Štaviše, ni *zavođenje*¹⁸ kao takvo za ovu legendu uopšte nije važno (nekog za-

¹⁸ Zavođenje i seksualna prevara kao motivi koji narušavaju neki ustaljeni poredak stvari i odnosa jesu zanimljivi i značajni, ali oni se javljaju i u drugim legendama, pa se može pretpostaviti da nisu posebno bitni za ovu priču. Naime, posledice prevare i zavodjenja su po pravilu negativne u narativima, a javlja se niz različitih posledica, kao npr. namerno prenošenje virusa HIV ("Welcome to the World of AIDS" u Fine

vede žena, nekog muškarac), pa samim tim i nepotrebno u "moralisanju" nekih analitičara – suština je u **izneverenom poverenju i izneverenom gostoprимstvu!** Funkcija *gostoprимstva* kao organizovanog socijalnog i religijskog fenomena¹⁹, značajna je upravo stoga što putniku i strancu omogućava da se, u načelno opasnoj situaciji (putovanje, strana zemlja / drugi grad, nepoznati ljudi, *mi:oni* suprotnost sa svim mogućim semantičkim posledicama), oseća što je moguće više bezbedno (Чайкановић 1973:128-138; Ковачевић 2001:185-186). Ukoliko to izostane, tj. ukoliko gostoprимstvo bude narušeno, sledi socijalna i religijska kazna. U nekim verzijama legendi tipa L3/L3a javlja se motiv izneverenog gostoprимства²⁰, ali pre svega je značajno *iznevereno poverenje*.

Ono što ove narative čini zastrašujućim i zabrinjavajućim jeste fenomen modernog sveta, fenomen *komunikacije i druženja u kontekstu megalopolisa razvijenih industrijskih zemalja*. Za razliku od umirujuće i poznate bliskosti u tradicionalnim društvima i manjim sredinama, u megalopolisima postindustrijskog sveta ljudi se obično *ne poznaju*, ako izuzmemo najbliži krug rodbine i poznanika. Normalna ljudska potreba za druženjem s drugim osobama je u takvim otuđenim, velikim urbanim konglomeratima često upućena na nepoznate ljude, i uvek nekako rizikujemo upuštajući se u kontakt s njima. To je, verovatno, bio taj momenat koji su analitičari prepoznali kao strah i anksioznost koja probija iz ovih legendi. Situaciju, u kojoj posle komunikacije s nepoznatom osobom usledi krađa organa, ja bih objasnila kao **abnormalnu posledicu upuštanja u normalne međuljudske odnose** (druženje, razgovor, seksualni odnos) **kroz medijaciju "nepoznato opasno"**. Moguće neželjene posledice ljudske potrebe za druženjem mogu biti uistinu raznovrsne, pri čemu je krađa bubrega tek jedna od takvih posledica, mada veoma neobična i netradicionalna.

Ovde je trenutak da uočimo semantičku razliku između legendi L3 razvijenog sveta, i legendi L1 i L2 nerazvijenih i tranzitornih društava. Ona se može iskazati nizom suprotnih pojmova koji predstavljaju *inverziju teme*:

1992:69-75). To bi, pak, moglo da otvori novi tip legendi o "seksualnim prevarama i zavodjenju", kao što smo ranije u tekstu razmatrali slične slučajeve povezivanja motiva u nove komplekse priča. Smatram da je u razmatranim legendama bitno usredsrediti se na krađu bubrega/organa i videti šta ti narativi poručuju.

¹⁹ Veselin Čajkanović piše: "Običaj gostoprимства je bio poznat, kao *organizovana ustanova*, još u vrlo dalekoj prošlosti indoevropskih naroda, i praktikovan je svuda" (Чайкановић 1973:129).

²⁰ Setimo se, npr. legende **L3a** o prevarenoj turistkinji – Britanki koja je, boraveći u Indiji, otišla na hitnu operaciju slepog creva, a ostala bez bubrega! Reč je, svakako, o izneverenom poverenju u lekare zemlje domaćina u kojoj se turistkinja obrela, pa samim tim i izneverenom gostoprимstvu te zemlje.

L1/ L2	L3
u svom mestu	: van svog mesta
u poznatom okruženju	: u nepoznatom okruženju
opasnost na otvorenom prostoru (ulica)	: opasnost u zatvorenom prostoru (bar, hotelska soba, stan)
"bezlična" opasnost (krstareći kombi)	: personifikovana opasnost (devojka, muškarac)
opasnost od stranaca	: opasnost od sugrađana
odsustvo komunikacije	: inicirana komunikacija
otmica	: prevara, iznevereno poverenje

Na osnovu ovih antinomija jasno je da legende nerazvijenih i tranzitornih društava (dakle, i tradicionalnih) opasnost vide kao upad agresivnih stranaca na svoju teritoriju, atak na žrtve čija je nevinost potencirana time da su se žrtve ponašale "normalno" u poznatom, domaćem okruženju kada su bile napadnute i otete, bez prethodne želje za bilo kakvom komunikacijom s nepoznatima. S druge strane, legende razvijenih društava tu opasnost situiraju u okruženje svojih velikih gradova čije je stanovništvo otuđeno, nepoznati je uslovno blizak – to je sugrađanin/sugrađanka iza čijeg se dobronamernog lica i druželjubivog nastupa krije nesaznatljiva opasnost.

Uočavanje ove semantičke razlike, mada ne i formulisane i analizirane na način kako sam ja to učinila, bilo je presudno za zapadne istraživače da razviju teorije o "beskrupuloznoj eksploataciji siromašnih i nerazvijenih" od strane bogatih industrijskih društava (L1 i L2), odnosno, da predlože tumačenja o legendama kao "upozoravajućim narativima" da je otuđenost i atomiziranost društva proizvela zastrašujući osećaj usamljenosti, nesigurnosti i ranjivosti od strane sopstvenih sugrađana/sunarodnika (L3).

2) Zaplet legende predstavlja krađa bubrega. Ona odgovara Propovoj funkciji – *protivnik nanosi štetu*. Prop navodi niz maštovitih načina na koji se to može ostvariti. O samoj krađi bubrega, kao modernom fenomenu pa samim tim i novom motivu, do sada je bilo dosta reči u ovom radu. Stoga bih skrenula pažnju na jedan drugi momenat američkih legendi koji je čudan i kontradiktoran, te izaziva pozornost, iako su ga svi do sada pomenuti autori potpuno ignorisali. Reč je o tome da se prevareni mladić/poslovni putnik budi, nakon operacije, *nag u kadi punoj leda!*

Naizgled – osim ukradenog bubrega – sve drugo je u redu: on je živ, čudi se šta mu se dogodilo, ali tu je spasonosni telefon i obaveštenje na koji način može dobiti pomoć (Propova funkcija *pomoćnika*). Legenda nas uverava kako su se "zlotvori" pobrinuli "za njegovo zdravlje", pa ne samo što su mu ostavili poruku da pozove pomoć, već su, kako ističu mnoge verzije, "sve uradili vrlo profesionalno, čisto i sterilno, napravili dobar rez i ušili ga bez drugih komplikacija".

Ali, zašto nag u ledenoj kadi? Koja je potreba bila da se osoba, pod anestezijom i nakon operacije koja je uvek agresivna prema telu, ostavi da se smrzava u kadi punoj leda, a ne da se oporavlja u toplom krevetu? Legenda, iako se čini da na ovom elementu insistira u sklopu "brige za zdravlje" prevarene osobe, ne nudi nijedno objašnjenje! To je protivurečnost koju legenda naizgled prevladava na isti način na koji i mit pokušava da manipuliše kontradiktornim značenjima u nameri da prikrije pravu poruku.

Posmatrano s medicinske tačke gledišta, ovaj element legende je besmislen. Organizam podvrgnut opštoj anesteziji i hirurškoj traumi ima umanjen bazalni metabolizam i značajno smanjenu sposobnost održavanja stalne temperature tela. Izlaganje operisane i ošamućene (anestezirane) osobe spoljašnjoj temperaturi od 0°C, što je temperatura leda u kadi, vodi ka neizbežnom daljem padu telesne temperature, koji čak i za nekoliko minuta može ugroziti vitalne funkcije organizma. Pri tom, izlaganje nagog tela ledu / hladnoj vodi čini gubitak toplote daleko bržim nego izlaganje suvoj hladnoći. Hipotermija ili pad telesne temperature, ako padne ispod nivoa od 24°C, dovodi do gubitka svesti, teških poremećaja srčanog rada i prekida disanja, drugim rečima – kome i smrti.²¹ Nemoguće je da se operisana osoba spontano i sama probudi iz anestezije nakon ovako drastičnog hlađenja organizma, a kamoli da se pomera, telefonira, ustaje i vraća u kadu, gleda u ogledalu, opipava leđa i dalje na ledu strpljivo čeka da mu lekari dođu u pomoć!

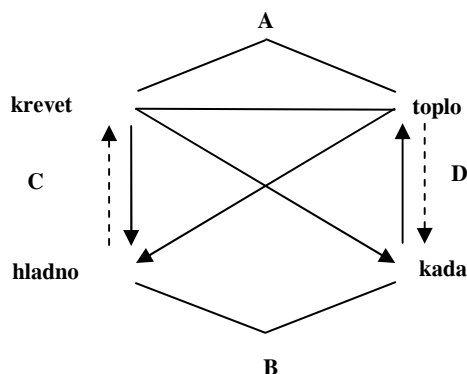
Ovom besmislu treba potražiti neki smisao. On, svakako, nije na nivou racionalnog razmišljanja, ali jeste na nivou metaforičkog mitskog mišljenja.

²¹ "Hypothermia occurs when more heat escapes from your body than your body can produce. Signs and symptoms of hypothermia may include gradual loss of mental and physical abilities. Severe hypothermia can lead to death... Unlike other warm-blooded animals that have a layer of fur or blubber to keep them warm, you need an extra layer of clothing to keep you warm when it's cold outside. Without that extra layer of clothing, more heat escapes from your body than your body can produce. If too much heat escapes, the result is hypothermia. Exposure to cold water and certain medical conditions also can cause hypothermia... In cold water, core temperature can drop to dangerous levels in a matter of minutes..." www.emedicinehealth.com/hypothermia.

"Hipotermijom ili pothlađivanjem naziva se smanjenje telesne temperature ispod trideset i pet stepeni uzrokovano dugim izlaganjem niskim temperaturama okoline, pri čemu je gubitak telesne temperature veći od njene proizvodnje u telu. Hipotermija se javlja progresivno, a težina problema zavisi od toga koliko se smanjila telesna temperatura. Na nju utiču i fizička otpornost osobe, mesta na kome se nalazi, mogućnost da joj druge osobe pruže pomoć i mogućnost transporta. Vrlo je važno da se u slučaju pothlađenja deluje odmah. U suprotnom može doći do oštećenja životno važnih funkcija i organa, kao na primer: srca, disanja, intelektualnih funkcija i metabolizma. Ne sme se prisiljavati osoba da se kreće niti je treba pomicati. Svaki nagli pokret mogao bi joj štetiti..." www.pregled.com/zdravlje

Beverli Krejn smatra da strukturu vrednosti u legendama treba potražiti u opozicijama koje se formiraju oko *najneobičnijeg i neočekivanog elementa priče*. Spoljnji pol opozicije čini "normalni" ili kulturnim obrascem očekivani element, koji se nalazi van teksta, mada je njime impliciran. Unutrašnji pol opozicije čini krajnje neobičan segment u samoj priči, ali i u stvarnosti, a predstavlja klimaks u narativu. Njihov odnos služi da se odredi vrednosno značenje, tj. implicitan ili eksplicitan način da se izađe na kraj s disadaptivnim problemom (Crane 1977:141-142, 146).

Unutrašnji pol opozicije predstavlja najčudniji narativni element: **kada i hladno (led)**, jednako neobično rešenje kako u legendi tako i u stvarnosti; dok bi očekivani spoljašnji pol opozicije predstavljao način i mesto na koji se smeštaju pacijenti posle operacije: **krevet i toplo**. Ovome možemo dodati funkcije koje se uobičajeno, dakle, očekivano vezuju za navedene predmete, krevet i kadu: to su **spavanje i kupanje**. Kada ove opozicije postavimo u odnose koji se grade u *semiotičkom kvadratu*, dobija se sledeća organizacija značenja:

A: (krevet + toplo) – normalno stanje spavanja; prijatno ležanje

B: (kada + hladno) – **nenormalno stanje žrtve**, nenormalno stanje kupanja ili ležanja u ledenoj vodi; opasno po zdravlje (smrzavanje)

C: (krevet + hladno) – nenormalno stanje spavanja; **odar, mrtvački sanduk**

D: (kada + toplo) – normalno stanje kupanja; prijatno uživanje u toploj vodi

Šta znači "spavanje/ležanje u kadi punoj leda"? Da li je "hladna kada" metafora za "hladni krevet", tj. mrtvački odar ili ledeni ležaj na kome se ostavljaju leševi na odeljenjima za patologiju i sudsku medicinu? Smatram da je u legendi došlo do *metaforičke zamene logičko-semantičkih mesta, C za B!* Naime, da bi prikriła *pravu poruku* – posledicu nasilne intervencije s mogućim

tragičnim ishodima – što je pozicija C (**mesto tajne**), legenda junaka-žrtvu ostavlja naizgled živog, a zapravo – *mrtvog* (ili s teškim oštećenjima vitalnih funkcija organizma) da leži/spava na mestu koje je, s medicinske tačke gledišta, potpuno neodgovarajuće i opasno, i upravo vodi letalnom ishodu – u kadu punu leda! To je **pogrešno mesto** koje u semiotičkom logičkom kvadratu odgovara poziciji B (nasuprot ispravnoj i poželjnoj situaciji, što je pozicija A). Tako legenda, pričajući o nelogičnoj, pogrešnoj i neobičnoj stvari (B) prikriva pravi ishod situacije (C)!

Da je smrt verovatna posledica, i stvarna i legendarna, nasilno urađene intervencije krađe organa, neuvijeno i nedvosmisleno govore glasine-legende nerazvijenih i tranzitornih društava! Za njih nema dileme o tome kako žrtve završavaju, i stoga nam pružaju važnu informaciju koja dodatno pomaže u tumačenju narativa iz razvijenog sveta.

3) **Finalni ishod ili rasplet legende** daje fiktivno razrešenje koje je u američkim narativima "utešno", što odgovara Propovoj završnoj funkciji "*otklanjanje štete/nevolje*". Legenda razvijenog sveta na ironično-kontroverzan, zapravo *mitski* način ubeđuje slušaoca kako je sve "medicinski dobro urađeno" a žrtva ostala "živa". To bi tako i bilo da je junak legende otišao na legalnu operaciju u neku bolnicu, što je, načelno, situacija u koju dolaze živi dobrovoljni donatori organa. Međutim, legenda naizgled o njima ne govori, već o krađi bubrega. Zašto onda otvoreno ne priznaje da je rasplet događaja po junaka-žrtvu u suštini fatalan, već uvodi krajnje neobičan i čudan motiv?

Da bi legenda prikrila pravu poruku i postigla funkcionalnu poentu, ona mora da prividno razreši kontradikciju, ili kako kaže Beverli Krejn, pronađe eksplicitno/implicitno rešenje za *disadaptivni problem* – pojam koji je Beverli Krejn vrlo lucidno uočila i uvela u razmatranje urbanih legendi. Možda bi legenda razvijenog sveta "mogla" da ubije svoju žrtvu, ali to ne čini jer onda cela priča ne bi imala onaj smisao kojim pogađa publiku. U tom slučaju, to bi bila glasina o tragičnom događaju (kao L1 i L2) ili triler (epizode pomenutih krimi serija i filmovi), a ne mitska priča što u slučaju legendi L3 jeste. Glasine i trileri o krađi organa imaju sasvim drugačije funkcije od legende iste sadržine. Prva nas obaveštava o tome da se nešto strašno dešava oko nas, ostavljajući nas u stanju straha i nemoći, širi paniku a ne nudi izlaz ni rešenje.²² Trileri nas uveravaju da je društvo spremno i sposobno da krađu organa tretira kao kriminalni čin i kazni njene počinioce, ulivajući sigurnost publici/javnosti. Legenda se našla funkcionalno i semantički na sredokraći. Nudi utešan izlaz –

²² Podsetila bih da vladajuće strukture nerazvijenih i tranzitornih društva, u kojima se ove glasine šire, ili nisu spremne ni sposobne da reše problem navodne krađe organa, ili smatraju da taj problem nije ni prisutan u njihovoj sredini (Srbija) ili se, čak, sumnjice da kroz određene segmente državne uprave učestvuju u tom visokotehnološkom kriminalu (optužbe Nensi Šeper-Hjuz na račun nekih latinoameričkih država).

žrtva nekim čudom ostaje živa (za razliku od glasila), ali ne kažnjava počinioca kriminalnog dela – to su "medicinski profesionalni" i "brižljivi" kradljivci koji ostaju nepoznati i nekažnjeni (za razliku od trilera).

Ukoliko se složimo s alegorijskim tumačenjem mita, po kome mit "govori ovo da bi rekao ono", odnosno pokušava da prevlada i reši društvene i ideološke suprotnosti i kontradikcije²³, onda je jasno da ova legenda, ubacivanjem neobičnog i kontroverznog momenta, nastoji da skrene pažnju na niz socijalno-moralnih dilema i implikacija vezanih za problem *transplantacije i donacije organa*, što smatram da jeste *disadaptivni problem* savremenog društva! Krađa organa je kriminalno delo a ne disadaptivni problem, ali se javlja, fiktivno ili faktički, kao moguća posledica nestašice organa za transplantaciju.

Disadaptivni problem: socioetička i kognitivna dilema transplantacije i donacije organa

U temu o transplantaciji uključene su različite sociokulturne, psihološke, kognitivne, metafizičke, egzistencijalne i moralne dileme, kao i pitanja koja pokreću različite vrste donatora, koji se mogu razvrstati po kategorijama određenih sledećim semantičkim osama:

bio-medicinski kod: živi vs mrtvi donatori

pravno-zakonski kod: legalni vs nelegalni donatori

kognitivno-moralni kod: dobrovoljni vs nedobrovoljni donatori

Tipovi donatora koji se formiraju na ovim osnovama su: *živi legalni dobrovoljni donatori* (altruistički nastrojene osobe), *živi nelegalni dobrovoljni donatori* (prodaja organa), *živi nelegalni nedobrovoljni donatori* (krađa organa u legendama razvijenog sveta L3), *mrtvi legalni dobrovoljni donatori* (testamentarno za života, kadaveri čija je rodbina dala saglasnost), *mrtvi legalni nedobrovoljni donatori* (kadaveri čija rodbina nije dala saglasnost niti joj je tražena na osnovu usvojenog zakona o kadaverskoj donaciji) i *mrtvi nelegalni nedobrovoljni donatori* (žrtve krađe organa u nerazvijenim i tranzitornim društvima u glasinama L1 i L2). Svaka od navedenih kategorija donatora otvara novi krug dilema modernog društva.

Disadaptivne probleme čini niz pitanja o kojima je, recimo, Veronika Kampion-Vensan iscrpno pisala kao o socijalnim, medicinskim i moralnim dilemama razvijenog sveta, uočenih i od strane lekara i psihijatara, a vezanih za transplantaciju i donaciju organa (Campion-Vincent 2002). Zapravo, najviše polemika i problema etičke i medicinske prirode izaziva *kadaverska donacija* koja je

²³ Alegorijsko i metaforičko čitanje mita je pristup koji karakteriše strukturalizam, semiologiju, psihoanalizu.

glavni izvor za "berbu organa". Uspešnost hirurške intervencije zahteva živi organ, dok moralna legitimisanost te akcije traži da donor bude mrtav! Drugim rečima, za društvo se javlja teško rešiva i kontradiktorna situacija koja jeste disadaptivni problem: da li je osoba u stanju "moždane smrti" živa ili ne? Sme li se proglasiti mrtvom iako to faktički nije, samo zato da bi bila donor za potrebe transplantacije? Pod vidom potrebe za *živim organom mrtvog donatora* (nerešiva kontradikcija!), od rodbine pacijenata u stanju "moždane smrti" traži se "dozvola za ubistvo"! To je postupak koji, naprosto, većina ljudi ne može i ne želi da prihvati.²⁴ Treba li te ljude optužiti za nedostatak solidarnosti?²⁵

Mnoga razvijena društva ne uspevaju da izađu na kraj s ovim problemom, ustežući se još uvek, verovatno iz etičkih razloga, da predlože zakon po kojem bi kadaverska donacija bila legalizovana i *bez pristanka* rodbine pacijenata!²⁶ Takav zakon je, međutim, donela Španija, pa se izveštava o tome kako je porastao obim transplantacionih hirurških intervencija (Campion-Vincent 2002:45; vidi i napomenu u ovom radu br.3), ali se ne kaže šta običan svet misli o tom zakonu, a još manje rodbina koja na to možda ne bi ni pristala da nije primorana takvom zakonskom regulativom! I lekarska profesija se podelila: jedni smatraju da sredstva koja društvo izdvaja za pacijente u stanju "moždane smrti" (procenualno ipak malobrojnih) treba preusmeriti na finansiranje daljih istraživanja i poboljšanja transplantacione hirurgije; dok drugi napadaju samu etiku transplantacije, zagovarajući preusmeravanje sredstava datih za te potrebe ka finansiranju poboljšanja osnovne zdravstvene zaštite koja pokriva daleko veći broj građana nego onih kojima je potrebna transplantacija (v. Simmons R. G., Simmons R. L. 1971:43). Nensi Šeper-Hjuz je donekle imala pravo kada je postavila moralna pitanja u vezi transplantacije, lekarskog *hibrisa*, tretiranja organa kao komodifikovanih objekata i žudnje "za besmrtnošću" produženjem života jednih osoba oduzimanjem života drugima (Scheper-Hughes 2000). Osim problema kadaverske donacije, tu je i problem zdravlja i bolesti živih donatora. Mnogi se ustežu da pokrenu to pitanje, makar bilo teorijsko: šta se dešava s osobom koja je živi dobrovoljni ili nedobrovoljni, legalni ili nelegalni donator svog

²⁴ Istraživanje Dejvida Rotmana (1998) ustanovilo je da 53% porodica takvih pacijenata u SAD odbija da da dozvolu, tj. skidanje s aparata koji njihove rođake u stanju "moždane smrti" održavaju u životu, da bi im bili uzeti organi za transplantaciju (Campion-Vincent 2002:44).

²⁵ Kampion-Vensan citira Rotmana koji nedostatkom solidarnosti u otuđenom postindustrijskom društvu SAD tumači odbijanje kadaverske donacije, sugerišući kako su "ljudi voljni da prime medicinsku pomoć, ali ne i da je pruže kada je potrebno" (!?) (Campion-Vincent 2002:45).

²⁶ U Srbiji se, kao i u mnogim drugim zemljama, traži dozvola rodbine, pa se neki lekari žale da je transplantaciona hirurgija na niskom nivou praktikovanja upravo zato što rodbina skoro po pravilu odbija da dozvoli eutanaziju svojih rođaka za potrebe transplantacije.

zdravog bubrega kada onaj drugi, preostali, oboli? Hoće li se tada naći legalni donator bubrega za tu osobu ili će spas morati da potraži na "crnom tržištu organa"? Gde se završava krug živih donatora?

Uistinu, mnogo je semantičkih nivoa uključeno u ovaj problem, i mada legenda ne može na sva ta pitanja da odgovori, ona ih naslućuje. Smatram, stoga, da legende o krađi organa razvijenog sveta govore pre svega o *problemu kadaverske donacije*, na koji se društvo nije adaptiralo, dotičući se i drugih aspekata složenog pitanja živih donatora i transplantacije organa. Tretirajući junaka legende kao "živog mrtvaca", umetanjem kontroverznog elementa, upućuje na kadaversku donaciju kao disadaptivni problem. Odbijajući da kazni kradljivce organa, za koje u nekim verzijama otvoreno sumnja da su lekari ili studenti medicine, legenda ide "niz dlaku" društvu. "Konfliktna vrednosti i ambivalentna osećanja retko kada se otvoreno i direktno iskazuju. Zbog toga folklor predstavlja pogodnu oblast u kojoj niču priče koje, na indirektan i ponekad simboličan način, prorađuju različite oblike socio-psiholoških efekata i pritisaka koje obični ljudi osećaju prema promenama kojima često ne mogu da sagledaju uzroke ni krajnje posledice" (Antonijević 2007:80).

Da li legende o krađi organa podstiču i hrane anksioznost ljudi pred nerazumljivim medicinskim dostignućima koja zadiru u njihova najtananija osećanja, najdublje strahove, moralna i egzistencijalna pitanja? Bila sam sklona da u to poverujem, smatrajući da legende o krađi bubrega *obeshrabruju* donaciju organa i ideju transplantacije, kroz metaforičnu priču o krađi bubrega. Takvo rešenje bi bilo očigledno, posebno za glasine-legende tipa L1 i L2 i, recimo, u saglasnosti sa zaključkom do koga je došao Geri Alan Fajn, doduše proučavajući merkantilne legende, da su one u suštini konzervativne i politički nemoćne: ne doprinose jačanju klasne svesti niti nagone na promene (Fine 1992:158). Razmišljajući, međutim, o funkciji kontroverznog elementa u legendi, toliko čudnog i nelogičnog (da su ga drugi analitičari sasvim zanemarili), predložila bih ipak drugačije značenje za legende L3 razvijenog sveta: po mom mišljenju, one vrše "revolucionarnu" funkciju *podsticanja i podizanja svesti da se ohrabri kadaverska donacija*. Kontradiktoran zaključak? Samo naizgled. Ako je društvo bogatih industrijskih zemalja rešilo da uloži napor ka daljem razvijanju transplantacije, ono će naći način, pre ili kasnije, da to i zakonski reguliše da bi olakšalo donaciju organa, bez obzira na pojedinačne strahove i otpore. Negirajući da postoji ilegalna trgovina i krađa ljudskih organa, ono možda trenutno zatvara oči pred eventualnim problemom s kojim će, takođe, morati da se suoči. Legendarno kazivanje je samo odraz tih dilema, možda je politički nemoćno da utiče na promene, kako je uočio Fajn, ali put medicinskog progresa kao da je već zacrtan, šta god o tome lično mislili. Kolektivno nesvesno u folkloru naslućuje da će na to morati da se privikne.

Literatura:

- Antonijević, Dragana. 2007. Merkantilne legende postindustrijskog društva, u *Antropologija savremenosti*, ur. Saša Nedeljković, Beograd: Srpski genealoški centar – Etnološka biblioteka, knj. 23: 76-91
- Campion-Vincent, Véronique. 1990. The Baby-Parts Story: A New Latin American Legend, *Western Folklore, Contemporary Legends in Emergence*, Vol. 49, No.1: 9-25.
- Campion-Vincent, Véronique. 1993. Demonologies in Contemporary Legends and Panics. Satanism and Babyparts Stories, *Fabula* 34: 238-251
- Campion-Vincent, Véronique. 1997. Organ Theft Narratives, *Western Folklore*, Vol. 56, No. 1: 1-37
- Campion-Vincent, Véronique. 2001. On Organ Theft Narratives, Nancy Scheper-Hughes, Reply, Discussion and Criticism, *Current Anthropology*, Vol. 42, No. 4: 555-557
- Campion-Vincent, Véronique. 2002. Organ Theft Narratives as Medical and Social Critique, *Journal of Folklore Research*, Vol. 39, No. 1: 33-50
- Crane, Beverly. 1977. The Structure of Value in "The Roommate's Death": A Methodology for Interpretive Analysis of Folk Legends, *Journal of Folklore Institute*, Vol. 1:133-149
- Чажкановић, Веселин. 1973. *Мит и религија у Срба*. Београд: СКЗ
- Daglas, Meri. 1993. *Čisto i opasno. XX vek*. Beograd.
- Donovan, Pamela. 2002. Crime legends in a new medium: Fact, fiction and loss of authority, *Theoretical Criminology*, Vol. 6, No. 2: 189-215
- Fabijeti, U., R. Maligeti, V. Matera. 2002. *Uvod u antropologiju. Od lokalnog do globalnog*. Beograd: Clio
- Fine, Gary Alan. 1992. *Manufacturing Tales*, University of Tennessee Press
- Ковачевић, Иван. 2001. *Семиологија мита и ритуала 1, Традиција*. Београд: Српски генеалошки центар- Етнолошка библиотека, књ. 3
- Leventhal, Todd. 1994. *The Child Organ Trafficking Rumor: A Modern "Urban Legend"*. A report submitted to the United Nations special rapporteur on the sale of children, child prostitution, and child pornography by the United States Information Agency (USIA), Decembar, 1-35, <http://web.archive.org>
- Mikkelson, Barbara and David, *Urban Legends Reference Pages*, www.snopes.com/horrors/robbery/kidney.asp
- Mullen, Patrick. Modern Legend and Rumor Theory, *Journal of Folklore Institute*, Vol. 9, No. 2/3: 95-109
- Prop, Vladimir. 1982. *Morfologija bajki*. Beograd: XX vek
- Radford, Benjamin. 1999. Bitter harvest: the organ-snatching urban legends, *Sceptical Inquirer*, May-June
- Scheper-Hughes, Nancy. 1996. Theft of Life: The Globalization of Organ Stealing Rumours, *Anthropology Today*, Vol. 12, No. 3: 3-11

- Scheper-Hughes, Nancy. 1998. Truth and rumor on the organ trail, *Natural History* 107, No. 8: 48 (10)
- Scheper-Hughes, Nancy. 2000. The Global Traffic in Human Organs, *Current Anthropology*, Vol. 41, No. 1: 191-224
- Simmons, Roberta G., Simmons Richard L. 1971. Organ-Transplantation: A Societal Problem. *Social Problem*, Vol. 19, No. 1: 36-57
- Whatley, M. 2001. *Did You Hear about the Girl Who... ? : Contemporary Legends, Folklore & Human Sexuality*. New York University Press
- Wilson, Michael. 1998. Legend and Life: "The Boyfriend's Death" and "The Mad Axeman", *Folklore* 109: 89-95.

Dragana Antonijević

Legends of Organ Theft:
The Moral Dilemma of Contemporary Society

Legends and rumors of organ theft became a global phenomenon in the beginning of the 80s, with the information originating from the "Third world" countries. Victims were poor and powerless, typically children. The rumor engaged a series of actions from anthropologists, NGO's and media trying to ascertain their validity. Before long, the world was divided into two camps: on the one hand where those who believed the rumors, condemning the West for its exploitation of the underdeveloped and the poor that lead to organ theft from healthy individuals, to satisfy the needs of the rich white patients; and the other faction that, through the data, tried to negate these assertions as unfounded and illogical. At the beginning of the 90s, similar reports surfaced in the highly developed societies of Europe and the USA. Unlike the rumors, these were developed, structured narratives with specific content – legends of kidney theft, whose victims were left alive. Internet has brought about the expansion of such stories. None the less, they remained the under-analyzed, not attracting the attention of the politically minded and militant anthropologists who, in the Third world rumors, recognized material for their anti-colonial and mediatory theories. Few have tried to explain the legend and folklore origins of the First world narratives and to ascertain their function without insightful analysis. That is why I engaged in a semantic analysis of the legend in the context of the highly developed societies, with the intent of exposing their message of a deep moral dilemma concerning organ donation.

I found that their hidden meaning is "revolutionary", not an inversion that I thought previously, but in accordance with the public discourse that encourages voluntary and legal donations, from cadaver as from living donors, which is a real disadaptive problem for those societies. I proposed such a meaning by analysing the most unusual and astonishing element in the story. On the other side, the legend-rumors of Third and Second World, in my view, sent an opposite message, showing the reverse side of the transplantation issue, medical progress and a deeper, existential dilemma of life and death, sickness and health, exposing the doubts intertwined with

organ transplantation. Interestingly the legends of organ theft that appeared in Serbia during 2007 had more in common with the legends of the Third world, than with the narratives of the developed societies. In the essay, the interposition of the legends from Serbia, that were instigated by the transitional nature of its socioeconomic reality, are elaborated. That has inspired me to put forward a scheme of narrative, geographical and social transformation of the organ theft legends, thus showing their development intertwined with motifs and spatial markers disperses a system of performances around the world.

Key words: urban legend, kidney theft, moral dilemma, organ donation, semantic analysis, legend transformation scheme